

גישות שונות במהות המצוות

חני לנדא

הקדמה

המצוות צורך גבוה

א. המקור הבסיסי

ב. עיקר הגישה

ג. צורך גבוה מהו?

1. הבעייתיות שבגישה זו

2. מהות הצער והעונג

ד. הדעות העיקריות בגישה

ה. סיכום הגישה

המצוות צורך הדין:

א. המקור הבסיסי

ב. "לצרף בהן את הבריות"

ג. הדעות העיקריות בגישה: הרמב"ם והרמח"ל

לסיכום

המצווה לשם שמים היא?

סיכום הגישה:

לסיכום המאמר

סיום

הקדמה

נסו לדמיין לעצמכם מערכת צמתים שבה רמזורים ותמרורים רבים. כל תנועה בעולם חייבת להיעשות דרך מערכת זו. האנשים העומדים בצומת חייבים לבחור את התמרור או הרמזור המתאימים להם והם המכוונים אותם איש איש לפי ייעודו אל המקום הנכון אליו רצה להגיע. כשהאנשים ינסו לעבור בצומת ללא תמרורים אלו הם עלולים להידרס, או שהם יכולים לציית לחוקים, אך לבחור בצומת הלא נכונה ואז עלולים הם לאבד את הדרך ולמצוא את עצמם מחפשים את הדרך חזרה לצומת.

כך הם המצוות - כל עולמנו סובב סביב המצוות. כל פעולה צריכה להיעשות כשמצווה עומדת מעליה. "הנהנה כלום מן העולם מעל, עד שיתירו לו המצוות"¹.

¹ ברכות ירושלמי פרק ו' הלכה א'.

כל דבר גשמי או רוחני נעשה באמצעות המצווה, המצווה ממלאת את חיינו, יוצקת לתוכם תוכן רוחני, ומדריכה אותנו בתמרורי חיינו. היא המכוונת אותנו אל הדרך הנכונה ורק בעזרתה נוכל להגיע אל היעדים אותם הצבנו לפנינו.

בראיה שטחית המצוות נראות כדבר מעיק. כל אקט מצריך מחשבה, האדם נמצא במרוץ מטורף ואינסופי אחרי המצוה הבאה, אין מנוחה לרגע. לכל פעולה יש ענין רוחני מאחוריה האדם מחויב בהתמודדות תמידית. זרימה לכאורה של החיים כמעט ואינה קיימת. האדם שאיננו מעמיק במהות המצווה מתקשה להבין חבור זה בין רוחני לגשמי. הוא איננו מבין כיצד פועלת המצווה כשהיא נפגשת עם דברים גשמיים כל כך.

בעיות אלו הביאו אותי לנסות להעמיק לתוך עולם המצוות. ניסיתי להבין מה יש במצווה שכל דבר צריך לעבור דרכה? מה גורם לה להיות הבסיס המעשי של היהדות? מה יש בפעולה הגשמית הזו שהופך אותה לדבר רוחני ועליון? כיצד היא עושה את גישור זה? האם אני אמור להבין את סיבותיה או אולי אינני אמור להבינם וכל תוקפם של המצוות הוא מתוקף צויו יתברך?

הכניסה לעולם המצוות גרמה לי 'הלם קרב' החומר העצום והגישות השונות היו רבים מכפי שהאמנתי. את המקורות השונים חלקתי לשתי גישות עיקריות:

א. המצוות - צורך גבוה.

ב. המצוות - צורך הדיוט.

בכל גישה נראה את הגוונים השונים כפי שבאים לידי ביטוי באגדה, במחשבה, בחסידות, בקבלה וכדומה, ואת השיטות המרכזיות הנובעות מגוונים אלו. כמו כן נעלה את הבעיות הגדולה בכל גישה ואת הנסיון לתרצה.

בסיום המאמר נסכם וננסה למצוא את דרך המלך בין שני גוונים אלו שנראים מנוגדים ומתנגשים כל כך.

הדברים שמצאתי פתחו לי פתח אחר לחיים והסתכלות שונה על הפעולות היומיומיות והשגרתיות. הם הביאו אותי להבנה אחרת בעולם הסובב אותנו. הבנתי שמאחורי כל מעשה וכל מצווה נמצא עולם ומלואו ואין זו פעולה סתמית. גיליתי שכל מצווה פועלת בדרכה המיוחדת בכיוונו ובניווטו של האדם איש איש כפי דרכו ויוצרת קשר עמוק ומעשי עם העולם העליון שמעלינו. ניסיתי לגעת בשורש כדי להבין את הענפים והפירות.

חשוב לציין שבחרתי שתי גישות מאד כלליות והגוונים בכל גישה רבים וחשובים גם הם. אולם בעבודה זו העדפתי להסתכל במבט מלמעלה ולצמצם את הגישות השונות לשתי גישות עקריות. כאשר בכל גישה יימצאו הגוונים השונים והעקריים.

אקווה והצלחתי ולו במעט להתקרב לצומת, לציינת לתמרורים שבה ולבחור את השביל המתאים - שביל האמת.

המצוות צורך גבוה א. המקור הבסיסי²:

אמר רשב"י, אמר הקב"ה לישראל: היו מכבדין את המצות שהן שלוחי, ושלוחו של אדם כמותו. אם כבדת אותן, כאלו לי כבדתני! ואם בזית אותן, כאלו לכבודי בזית! אין לך אדם שכבד את המצות ועשה את התורה כיעקב, שנאמר: 'וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יָשֵׁב אֲהָלִים' ונתסר בבנו, אמר לו הקב"ה: חייך אבדת אחד, תמצא ג' – יוסף, מנשה ואפרים, כיון שבאו בשרו אותו שיוסף חי שלח יהודה פרוזבטים אצלו, וְיָאֵת יְהוּדָה שְׁלַח לְפָנָיו.

הקב"ה צריך את המצוות לכאורה. ברגע שקיימת מצווה כיבדת את הקב"ה ולהפך. כל עניין קיום המצוות הוא רק משום הצווי האלוקי ומטעם צרכו בהם - לכאורה. ברגע שכבדת את שלוחיו הרי כיבדת אותן, וזהו הטעם היחיד לקיום כלל המצוות. לא אמורה להיות סיבה, אלא אמורה להיות עשיית רצון הבורא שזוהי כל תכלית קיומנו בעולם. וזה עניין 'וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם' יעקב היה השלם ביותר כי הוא לא שאל שאלות, התמימות היא זו שהובילה אותו ואמורה להוביל גם אותנו לעשיה לצורך עשיה.

ב. עיקר הגישה

נביא בסעיף זה שתי נקודות שהן מהוות בעצם את עיקרה של הגישה.

א. עניין צורכו של הקב"ה למצוות.

ב. עניין העשיה מצדנו ללא שום תמורה.

מובא בספר ראשית חכמה³:

והיראה הב' כנגד מצות עשה שצריך לירא ולומר בלבבו הואיל והקב"ה עושה טובה עמנו שהוא נותן גשם יורה ומלקוש ושבועות חוקות קציר ישמר לנו, כך אנו גם כן נשמור לעשות כל מצוה ומצוה בשעתה, כמו שצונו, כי מצד זה אנו נותנים כח למעלה, כענין 'רַכֵּב שָׁמַיִם בְּעֶזְרֹךָ', וההפך חס וחלילה 'צור יְלֻדְךָ תִּשִׁי', וכדפירשו רבותינו ז"ל בפסיקתא הובא בילקוט בפירוש פסוק 'צור יְלֻדְךָ תִּשִׁי', זה לשונם, בשעה שישראל עושים רצונו של מקום הם

² מדרש תנחומא (ורשא) פרשת ויגש סימן ו'.
³ ספר ראשית חכמה - שער היראה - פרק שלישי.

מוסיפין כח וגבורה, שנאמר: 'עֲתָה יִגְדַּל נָא כַח ה', ובשעה שהם מכעיסים אותו כביכול 'צור יִלְדֶּךָ תִּשִׁי'.

עד כאן לשונו לענייננו, ועוד האריכו שם.

וכן בילקוט שמעוני⁴:

רבי יהודה בר' סימון בשם ר' לוי בן פרטא כתיב: 'צור יִלְדֶּךָ תִּשִׁי' התשתם כחו של יוצר, משל לאחד שהיה יושב וצר איקונין של מלך, עד שהוא גומרה באו ואמרו לו נתחלף המלך, מיד רפו ידיו של יוצר אמר של מי אצור של ראשון או של שני? כך כל מי יום הקב"ה עוסק בצורתו של וולד וסוף ארבעים יום הולכת ומקלקלת עם אחר מיד רפו ידיו של יוצר אמר של מי אצור של ראשון או של שני? הוי 'צור יִלְדֶּךָ תִּשִׁי' התשתם כחו של יוצר, יו"ד זעירא ולית בקרייה כוותיה.

מקורות אלו מדהימים בקיצוניותם. מדובר לכאורה על יחסי גומלין. במקור הראשון הקב"ה מוריד לנו גשם ואנו בתמורה נותנים כוח למעלה על ידי קיום המצוות. ואילו במקור השני מדובר על התשת כוחו של היוצר במקרה של אי קיום מצוות.

ונעיין בעוד מקורות שימחישו את הנקודה⁵:

זה כלל גדול שצריך כל אדם להיות לו אמונה גדולה לזה שמה שעושה מצוה הן בלימוד והן בתפלה או שאר מצות צריך לאמונה גדולה, שבה המצוה או הלימוד או התפלה מתעורר תענוג גדול למעלה בעולמות העליונים ועושה בזה המצוה נ"ר ותענוג גדול להקב"ה ושכינתיה וזה צריך לכוון בכל מצוה שעושה ולכן צריך לעשותה בשמחה גדולה ואז נקרא בן נחמד להקב"ה. ולא יאמר איך אפשר שאני אדם השפל אגרום תענוגים כביכול למעלה על זה נאמר: 'וְנִרְגַּן מִפְּרִיד אֱלֹהֵי' ובכל המצות יחשוב שיהיה בזה תענוג גדול לעילא שיביא כל הדברים לעולם התענוג ואך אם כן יאמר האדם בלבו שהוא גדול מאוד ויביא אותו לגדלות, לזה אמר: 'רְבִבָה כְּצִמַח הַשָּׁדֶה' וגו' 'וְאֵת עֵרֶם וְעֵרִי' כי מי נתן לך הכח הזה אני הוא. וזה כלל גדול שצריך האדם להתעורר מלמטה ההתלהבות דהיינו התענוג שלו כדי שיבוא לעולם התענוג.

⁴ "ילקוט שמעוני" תורה פרשת האזינו רמז תתקמ"ה.
⁵ הנהגות צדיקים - כללים נוראים מרבי דוב בער ממעזריטש.

והרי לך משל נפלא לאב שיש לו תענוג מבין וחשוב אצלו התענוג
שיש לו מבין יותר מכל התענוגים וזהו סוד ישראל מפרנסים
לאביהם שבשמים.

כל פעולה שאנו עושים גורמת לתענוג בעולמות העליונים והאדם חייב להאמין
בכוחו ובעוצמתו להשפיע לכאורה על הקב"ה כאותו כוח של בן אצל אביו
שגורם לו תענוג יותר מכל תענוג אחר.

כעת נראה את הנקודה השניה שהיא בעצם נובעת מהנקודה הראשונה.
אנו צריכים שתהיה בנו את האהבה לבורא, ועשיה אך ורק משום שזה צורכו
וזה מה שגורם לו לנחת רוח. כלומר, בעקבות ההבנה שהקב"ה לכאורה צריך
למצוות אנו נקיים את המצוות, ונעשה זאת ללא שום ציפייה לתמורה.

כי לתכלית זה בא האדם השלם והשם מכריע בין עליונים ותחתונים
לשקלם וליחדם בכח מעשיו, והנה הוא בהיותו משלים זה סיבה
ראשונה שיתיחד השם הגדול בכבודו וזה הוא ההתפארות שהקב"ה
מתפאר בעבודת עבדיו הם היודעים שמו העובדים מאהבה, וכענין
שהתבאר בפרקי האהבה בסייעתא דשמיא והוא העובד על זה
הדרך, עליו שנו חכמים ע"ה: רע אהוב אוהב את המקום ואמרם
אהוב לרמוז כי התפעל מן האהבה ההיא וכוונתו בה בשלמות עד
שהוא והאהבה ההיא דבר אחד יחשב והרי זו הכנה נפלאה, ובזה
תכונן עבודתו מצד ההתפעלות עד שיהפך לאוהב נאמן למקום
ותתפשט זאת האהבה אל הבריות, ובמה יודע איפה אם לא
בשיאהב את המקום על הבריות כי האוהב הנאמן מרבה אוהבים
לאהובו משתדל שיהיו כלם אוהבים למקום כמוהו:

ובתורת כהנים: וְאַהֲבֵתְךָ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ - ר' עקיבא אומר: זה כלל
גדול בתורה, דעלך סני לחברך לא תעבד ועם שנגלהו אמת, נסתר
צדק מצודק יורה על מה שכתבנו וכפלנו הרבה מסתרי העבודה
ושלמות הכוונה בה, וזה, כי האדם ירצה מאוהבו שתהיה אהבתו
אליו שלימה וזה יגיע כשלא יאהבנו לשום תכלית לא לתקוות
גמול כי איש כזה אינו אוהב כי אם את עצמו לא את רעהו
כשמקוה ממנו תגמול אהבתו, כן ועל זה הדרך צריך שתהיה
אהבתו לרעהו ואמרו ז"ל רעך רע אביך זה הקב"ה וזה לעשות
מעשהו מעשה התורה והמצות והעבודות.⁶

האדם השלם הוא האדם העובד מאהבה ומתוך עשייה תמימה שלא על מנת
לקבל פרס כי ברגע שמכניס האדם אינטרסים אישיים לעבודה זו הוא בעצם
עובד את עצמו ולא את האלוה. העשייה צריכה להיות אך ורק מתוך שהקב"ה

⁶ ספר עבודת הקודש - חלק ד' פרק ל"ו.

צריך לכאורה את מצוותנו היא צריכה להיות זכה ונקיה מכל מחשבות זרות עשייה שהיא אך ורק לשם שמים.

א. צורך גבוה מהו?

1. הבעייתיות שבגישה זו.

כמו שראינו, גישה זו מדהימה בקיצוניותה וממילא מעלה תהיות ובעיות רבות. איך יתכן שהקב"ה צריך למשהו? איך יתכן לגרום עונג לדבר השלם והמושלם? אם עכשיו הוא צריך למשהו סימן שלכאורה היה חסר לפני קיום המצוות? האם אפשר בכלל לדבר על הקב"ה במושגים של עונג או התשת כוח? את שאלה זו מעלה ה"כלי יקר"⁷:

ועליו נאמר 'כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו'. ואולי נגזר שם זה מן לשון יובל ויבולה שפירושו אף מה שאתה מוביל לה כך זה שאינו נדיב לב, כל היום הוא מוביל מאחרים אליו אבל הוא לא יתן כלום לאחרים והנה זה הטועה חושב שיש להקב"ה איזו צורך במצותיו מי הביאו היום לחשוב מחשבה נפסדה זו, אין זה כי אם מצד שהוא עצמו נבל ולא נדיב ורחוק בעיניו שאחד יעשה איזו טובה לזולתו בחנם אם לא שיודע שהמקבל טובתו יחזור וישלם לו כגמול ידו כי אם אינו מצפה לתשלום גמול, למה יעשה טובה לזולתו בחנם? כך הוא חושב גם על הקב"ה בראותו גודל הטובות אשר עשה ה' אתו יחשוב למה זה עושה הטובות ההם עמדי בחנם? אין זה כי אם לכדי שיקבל גם הוא תועלת ממני יותר מהמה, על כן קרא לחושב מחשבה זה נבל ולא נדיב, כי רחוק בעיניו שיעשה ה' אליו הטובות על צד הנדיבות והחסד, לכך נאמר בסמוך: 'וַיִּנְבֵּל צוּר יִשְׁעוֹ', רחמנא ליצלן דבר עליו כדבר על אחד הנבלים ועל כן מדה כנגד מדה 'בְּגוֹי נָבֵל אֲכַעִיס'. עוד קראו לא חכם כי מלבד מה שהוא נבל ולא נדיב הנה הוא בן לא חכם כי לא מחכמה שאל על זאת.

ה"כלי יקר" מגדיר את החושב שיש לקב"ה איזשהו צורך במצוותו, כנבל. על פי ניתוחו של ה"כלי יקר" זהו אדם שלא יכול לעשות מעשה טוב ללא תועלת עצמית, ולכן בראותו את גודל הטובות של הקב"ה מפרש האדם שהקב"ה מקבל תמורה על טובותיו. בהמשך כותב ה"כלי יקר" שצריכים אנו להבין שאנו כמו בניו של הקב"ה וכמו שהאב מרחם על בניו ללא תועלת כך גם הטוב שמוריד לו הקב"ה הוא טוב שלם וזך. ואכן הקושי הוא עצום.

⁷ "כלי יקר" על דברים פרק ל"ב פסוק ו'.

את עוצמתה של בעיה זו אנו מוצאים בשפת אמת⁸:

ומה מאוד צריך איש ישראל להתפעל בזו המצוה ואהבת. שהקב"ה שרם ונעלה מכל מבקש מאיש ישראל לאהוב אותו. והוא פלא בעיני המלאכים ושרים העליונים. והכל בעבור שאנחנו משוקעים בעולם הזה השפל ורצונו יתברך שמו שיעזוב האדם הבלי עולם ויתדבק באהבתו יתברך שמו.

גם המלאכים מתפללים מה הקב"ה צריך מהשפלים והמשוקעים בהבלי העולם הזה.

2. מהות הצער והעונג

בשלב הראשון ננסה להבין את מהות הצער הנגרם לכאורה בקיום או אי קיום המצוות.

כותב בעל "נפש החיים"⁹:

ולכן אמרו רבותינו ז"ל: 'כל המשתף שם שמים בצערו כופלין לו פרנסתו'. והענין כי מלבד זה הצער שנעשה למעלה כשמקבל עונשו ביסורים רחמנא ליצלן. אין ערוך ודמיון כלל זה הצער של מעלה נגד עוצם הצער שגרם למעלה בעת עשותו העון רחמנא ליצלן. כענין הבן יקר שנתפתה ביינו ונפל לארץ ונשבר מפרקתו וגופו והוא מסוכן. והוא עצמו אינו מרגיש אז כלל סכנת נפשו. כמו שכתוב: 'הכונני בל חליתי ה'למוני בל ידעתי מתי'. אמנם אביו לבו מתמרמר מאד על זה וכאשר הרופאים קשרו השברים והניחו רטיה ותחבושת מסמנים חריפים. והבן מר צורח על הכאב שלו מהסמנים החריפים האוכלים בשרו. ועם כי אביו מצטער לצעקתו ורבות אנחותיך עתה. אין ערוך כלל הצער של עתה נגד הצער והיגון הראשון שהיה לאביו בעת שנפל ושיבר עצמותיו אשר כמעט נתיאש מחייו אז. כן ממש על זה האופן הוא ענין העון רחמנא ליצלן. שבעת שהאדם עושהו הוא גורם למעלה צער גדול ועצום לאין ערוך. והאדם עצמו אינו מרגיש אז בזה כלל. ולא ידע כי בנפשו הוא. כי היא נחשב אז כמת חס וחלילה כמאמרם ז"ל: 'רשעים בחייהם קרויים מתי'.

האדם מרגיש את הצער בשעת הייסורין. אולם צער זה הוא 'משחק ילדים' לעומת הצער האמיתי. צער זה נגרם לאדם בשעת החטא עצמו. ורק הייסורין מרפאין וממרקין את האדם מצער זה ומכאן צערו של הקב"ה נגרם כתוצאה מרצונו להטיב, וברגע שאדם גורם צער על ידי החטא הוא גורם צער לכאורה

⁸ "שפת אמת" פרשת ואתחנן - שנת תרנ"ו.
⁹ שער ב' - פרק י"ב.

לקב"ה - שטבעו טוב וכל תכליתו בעולם היא ההטבה. וכאן בא לידי ביטוי תפקידן של המצוות.

ה"שפת אמת" רואה את העונג שיש בעשיית המצווה במצוות¹⁰:

במדרש: 'נר מצוה' - מי שעושה מצוה כאלו מדליק נר לפני הקב"ה ומחיה נפשו שנקראת נר ה' וכו', שהמצות הם תיקון הרמ"ח איברים להיות כלי מוכן בגוף לקבל הארת הנשמה. והוא 'תורה אור' - שיש לכל נשמה מישראל שורש בתורה. ועל זה אומרים ותן חלקינו בתורתך. רק שצריכין להיות מקודם כלי על ידי המצות. ונקרא כל מצוה נר כי כל התרי"ג מצות כלולין זה בזה. כמו שכתוב: וכל תרי"ג מצות התלויין בה. ועל ידי זה שמחים נפשו הוא כאלו מדליק נר לפני הקב"ה. רק שצריך להיות הגוף בטל להיות מוכן רק לקבל הארת הנשמה. וזה שכתוב במדרש: 'לפעמים אדם רוצה לעשות מצוה ויצר הרע מקטרג עד שאתה נותן בו'. לכך כתוב 'נר מצוה ותורה אור'. פירוש כשהאדם יודע וזוכר כי כל הגוף ותקונו להיות נר וכלי לקבל הנשמה. וזה הוא על ידי הכנת המצות. אז אין מקום ליצר הרע לקטרג. כי אם לא יתן למצוה - למה לו חיים? שהכל הכנה לתורה אור כנ"ל.

העונג הגדול ביותר הוא עצם עשיית המצווה. כי היא זאת שנותנת לקב"ה לכאורה כח עזר לעשיית הטוב האמיתי והשלם, כוח עזר כנגד המקטרגים.

וכותב ה"שפת אמת במקום אחר¹¹:

'וְהָיָה עֲקֵב... וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ... וקשה כי מה צריך הכתוב זה להודיע כי היתכן שלא יקיים השי"ת הברית והשבועה. ובמדרש - 'מאמנתו של בשר ודם אתה יודע אמונתו של הקב"ה' וביאור הענין כי כמו שמצות הקב"ה ותורתו צריך כח גדול ושמירה בעולם הזה לגבור נגד הסטרא אחרא, כמו כן ממש בשמים צריך הברית והשבועה שנשבע הקב"ה לאבות שמירה והתגברות כח הרחמים נגד הקטרוגים ושרי אומות שלמעלה. והכל תלוי בעבודת האדם למטה. וכפי האמונה שמתקיימת בישראל לפני משורת הדין וגוברין נגד יצר הרע ומוסרין נפשם בעבור הקב"ה ותורתו. נותנים כח וקיום בשמים לעשות עמהם לפני משורת הדין גם כן, ושלא להשגיח על הקטרוגים. כמו שהמה אין משגיחין על יצרם הרע כי הכל במדה.

¹⁰ "שפת אמת" פרשת תצוה - שנת תרמ"ו.

¹¹ שם, פרשת עקב - שנת תרל"ה.

הטוב האמיתי זהו טוב שנקנה על ידי בעליו ולא טוב שמתקבל ללא שום מאמץ כמו שכותב הרמח"ל¹²:

ואולם גזרה חכמתו, שלהיות הטוב שלם, ראוי שיהיה הנהנה בו בעל הטוב ההוא. פירוש – מי שיקנה הטוב בעצמו, ולא מי שיתלוה לו הטוב בדרך מקרה.

ולכן צריך הקב"ה לכאורה למצוות כדי שיוכל להעניק מטובו לאדם טוב שלם ואמיתי טוב על ידי מאמץ, ובשעת העוון צערו של הקב"ה נובע מהצער שנגרם לאדם בעצם עשיית החטא.

מביא בעל היעבודת הקודש¹³:

הנה בארו בתכלית הבאור כי בעשיית המצות למטה, יעשו למעלה ויעוררו דוגמתם לתקן במעשיהם הכבוד העליון ומעלין על העושה כאלו עשאו ממש, הואיל ובמעשיהם הטובים מתעוררים העליונים להתחבר ולהתיחד זה בזה, והוא אמרם הואיל ומתערי עליכו וכו', וזה הענין על זה הדרך הוא עשיית השם הנאמר בדוד, שאמר: 'וַיַּעַשׂ דָּוִד שֵׁם' והוא תקון הכבוד סוד השם הנכבד שהיה מתקן ומיחד בעסק התורה ובקיום מצותיה ובעבודתו שהיה עובד תמיד באין הפסק, שכל זה גורם עשיית השם ותקונו אשר זה הוא הרצון והחפץ העליון והכוונה בבריאה, והעושה כן מעורר הברכה והשפע מראש המחשבה עד סופה, וגם הוא בכלל הברכה ההיא, כי הוא הגורם בתקנו הכבוד כראוי.

כשאנו מקיימים מצוות אנחנו לא עוזרים לקב"ה, אלא עוזרים לתכליתו להתקיים בעולם. אנו עוזרים להענקת הטוב האמיתי והשלם. זהו הצורך עליון, הצורך להורדת הטוב.

גישה זו שלמעלה תובן לנו יותר בהבנת ענין הקישור בין עליונים ותחתונים, כהמשך דברי בעל היעבודת קודש¹⁴:

כי בעשיית התורה והמצות ימשיכו האור מן העדן אל הנהר, ומן הנהר אל הגן, סוד כנסת ישראל שהיא אלהים, ונותנין בה און וחיל, ואז היא מתגברת בעזרתן של ישראל, כי היא גבורה תחתונה. ובמדרש ילמדנו אמרו בזה הלשון: 'יָכַל מְאֻמְצֵי כַח? – אמר רבי יוחנן: שכך היו הצדיקים מאמצי כח הגבורה, שהרי יעקב אבינו עדיין בנימין אצלו והקדים להתפלל, הוי אומר יָאֵל שְׂדֵי יִתֵּן לְכֶם רַחֲמִים' וגו' עד כאן, הנה כי הנביאים והצדיקים בעבודתם

¹² דרך ה' חלק א', ב', ב'.

¹³ ספר עבודת הקודש - חלק ב' פרק א'.

¹⁴ שם, שם.

ובתפלתם מאמצים כח הגבורה סוד ה"א אחרונה, כי הם ממשיכים אליה האור והעוז מראש אמנה, ומיחדים אותה עם דודה סוד צדיקו של עולם האור המאיר עיניה, והצדיק למטה מעורר הצדיק למעלה ושניהם מתקנים ועושים הכבוד העליון, ומוסיפים ומאמצים כחו זה מלמטה וזה מלמעלה, והצדיק של מעלה מתגבר כשיש צדיקים למטה שמאמצים כחו בסוד 'תנו עז לאלהים' הוי אומר כשאדם לומד תורה לשמה אז אתה עוזר לי, ואני ירכב שמים ואז יבגאותו שחקים' עד כאן.

העולם שלנו מקושר לעולם העליון וברגע שקיימתי מצווה בעולם הזה היא מעוררת השפעות ישירות בעולם העליון. קישור זה נובע מהקשר של הקב"ה לעולמנו ותכלית בריאתו את עולמנו. תכלית שהיא השפעת הטוב העליון לעולמנו, וזו מתבצעת על ידי תהליך אשר פועל כמו גלגל כאשר כל עולם משפיע על זולתו עד אשר ההשפעה והטוב השלם מגיע מקב"ה. ומראה זאת בעל "נפש החיים"¹⁵:

ולכן מקדימין אנחנו לומר אתה ה' מלך העולם. פירוש אחר שרצונך היה להוות העולמות ולהתחבר אליהם לאמלכא עליהון. לזאת בקשתנו שיתברך מקור הרצון לאמלכא בן לעלמין. וגם שלפי בחינת עצמותו יתברך בלתי התחברותו אל העולמות אין מקום לתורה ומצות כלל. ועל זה נאמר: 'אם חטאת מה תפעל בו' וגו' 'אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח'. וכן כתיב: 'אם חכמת חכמת לך'. כי לעצמות אדון כל ברוך הוא. כל מעשה האדם הטובה היא אם רעה איננה נוגעת לו בעצם כלל חס וחלילה. והוא מאמרם ז"ל בבראשית רבה: 'אמרת ה' צרופה' כו' אמר רב: לא ניתנו המצות אלא לצרף כו'. וכי מה אכפת ליה להקב"ה למי ששוחט מן הצוואר או מי ששוחט מן העורף? כו'... אלא שכל כוונת לבנו בכל הברכות והתפלות. צריך שתהיה לעצמות אין סוף ברוך הוא מצד התחברו כרצונו יתברך אל העולמות שמצדם הם כל התוארים והשמות מתחלפים לפעול ולהמשיך בהם אור ושפעת קדושה מעצמותו יתברך כפי התעוררות המגיע אליהם ממעשי האדם שלכל איש מעם סגולה. אם בחסד. אם במשפט. אם בצדקה. אם ברחמים. המעט ואם רב. ככה הוא על זה האופן והשיעור בדקדוק עצום במדה ובמשקל ענין התחברותו יתברך אל הכחות והעולמות לשנות סדר התקשרותם להמשכת שפעת אורם.

¹⁵ ספר נפש החיים - שער ב' - פרק ד'.

הגישה שהקב"ה ברא עולם והוא כבר לא מקושר אליו מופרכת על ידי מקורות אלו. לא רק שהוא מקושר אלא הוא צריך לו לכאורה למלא את תכליתו.

ברגע שקיימנו מצווה אנו מחברים בין הטוב העליון והטוב התחתון ומממשים את כל תכלית בריאתנו. הקשר כה הדוק עד שהוא מבוטא בשתי עולמות שמקושרים ביניהם - העולם העליון והעולם התחתון והשפעת הגומלין ביניהם. וכעניין זה כן עניין השותפות עם הקב"ה.

על עניין השותפות כותב ה"שפת אמת"¹⁶:

'הנסתרת לה' אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת'. פירוש - דבר זה נוהג בכל מעשה כי הפנימיות היא מהקב"ה, וחז"ל המשילו מעשים טובים לתולדות שאמרו תולדותיהן של צדיקים כו'. וכמו התולדה בגשמיות הם ג' שותפין ופנימיות הנשמה הוא מהשם יתברך. כמו כן בכל מצוה הפנימיות הוא מהקב"ה ועל זה מבקשין ויהי נועם כו' כמו שכתוב בזהר הקדוש. לכן צריך כל אחד לשוב בתשובה. קודם כל מצוה להתבונן שנכנס בשותפות עם הקב"ה, וחלק האדם הוא המעשה בגוף וזה שכתוב לעשות כו'. אמנם אמת כי כבר יש כח ה' בתוך האדם והוא הנשמה ומצד זה יכולין לדבק ולבוא לשותפות הנ"ל בכל מצוה ועבודה. כי האמת שזה כח הנשמה שבאדם - לעולם אין שולט שם מגע נכרי. ולכן הקדים הפסוק זה לפרשת התשובה, שעל ידי שכח הנשמה הוא קודש לה', אך על ידי החטא מתפרדין מן השורש. ולכן לעולם יכולין לחזור להתדבק בשורש הנשמה על ידי התשובה כנ"ל.

שורשו של כל דבר טוב הוא הקב"ה, וכשאנו מקיימים מצווה אנו בעצם מתקשרים לקב"ה שהוא נמצא בשורש המצווה. ולכן ברא בנו נשמה שהיא בעצם חלקו של הקב"ה בנו ואנו רק צריכים להיקשר לחלק זה בעצמותינו. זה יסוד התשובה והחטא. התשובה היא הקישור והחטא הוא הפירוד, ותיקונו של החטא הוא ההתקשרות לקב"ה שמבטאת בעצם ההתקשרות לעצמנו.

עד כאן ניסינו להסביר את עניין הצורך העליון. הבנו שהוא הצורך להגשמת תכלית העולם, והמצווה היא שבעצם מממשת את תכלית זו. עניין זה בא לידי ביטוי בקישור בין שתי העולמות ובהמצאות הקב"ה בנו ממש. הסבר זה שהובא לעיל הוא אולי קצה קצהו של ההבנה האמיתית והעמוקה ששורשה הם דברים שאינם צריכים הסבר ובבחינת ש"גזרה חכמתו".

¹⁶ "שפת אמת" פרשת נצבים - שנת תרל"ו.

ד. הדעות העיקריות בגישה

להלן אביא כאן שתי דעות שלדעתי שורשם היא ההליכה בגישה זו. מצד אחד הרמב"ן ומצד שני הנצי"ב. הדעות שונות אך הרעיון שמאחורי הדעה נובע מאותה גישה, שהמצוות צורך עליון¹⁷:

ועל דרך האמת יש בקרבנות סוד נעלם, תכנס בו ממה שאמרו רבותינו בספרי ובסוף מנחות: אמר שמעון בן עזאי: בא וראה מה כתיב בפרשת הקרבנות, שלא נאמר בהם לא אל ולא אלהיך ולא אלהים ולא שדי ולא צבאות אלא יו"ד ה"א שם המיוחד, שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק. ושמא תאמר לאכילה הוא צריך, תלמוד לומר: 'אם ארעב לא אמר לך כי לי תבל ומלאה', לא אמרתי לכם זבחו אלא כדי שיאמר ויעשה רצוני.

הקורבנות, שהם המקבילות שלנו למצוות הם סוד נעלם. כל עניינם בדומה למצוות הוא עשיית רצונו של הקב"ה אך ורק כי זה רצונו: "יאמר, ויעשה רצוני".

בתחילת דבריו מקשה הרמב"ן על גישת הרמב"ם שהקורבנות כל טעמם היא לקעקע את העבודה זרה מן העולם ומסביר שהטעם לא רלוונטי. העשייה צריכה להיעשות אך ורק מתוך רצונו ללא שום הבנה¹⁸:

כמו 'לחם אשה' אבל לא אמר אש ואמר אשה כמשמעו, כאשר הראה אותך בהר במתן תורה והוא הקרבן במדת הדין, והזביחה לשם ה' לבדו, שלא יתכוין לדבר אחר בעולם רק לשם ה' לבדו, וזה טעם עולה הוא, אשה הוא ולכך אמר הכתוב 'כי את אשי ה' לחם אלהיהם הם מקריבים והיו קדש', כי לאישי ה' קרבן אלהיהם ולכך אמרו שלא הזכיר בצואות של קרבנות לא אל ולא אלהים אלא אשה ריח ניחוח לה', כי הכונה לה' לבדו תהיה, לא יכוין המקריב ולא יעלה במחשבתו רק לשם המיוחד והוא מאמר החכמים ריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד.

הכוונה צריכה להיות לקב"ה בלבד, ללא שום מניע תועלת או סיבתי. נעבור לדעת הנצי"ב בפירושו על ספר ויקרא פרשת בחוקותי¹⁹:

אלא הכונה דיש לדעת דשכר ועונש של המצות אינם כגזרת מלך שתלוי בדעתו ורצונו בכל שעה לעשות כמו שלבו חפץ אלא כדבר

¹⁷ רמב"ן על ויקרא פרק א' פסוק ט'.

¹⁸ בהמשך הקטע הקודם.

¹⁹ "העמק דבר" ויקרא כ"ו, ג'.

הרופא המזהיר את האדם ממאכלים אלו שיזיקו שאין הדבר תלוי ברצונו אלא מודעי מה שנעשה בבריאת הטבע... משעה שהקב"ה אמר ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה. שוב אין הקב"ה עושה כלום אלא המצות עושות שלהן והעבירות עושות שלהן שנאמר: 'מפי עליון לא תצא הקעות והטוב'.

המצוות כבר נכנסו לחוקי הטבע ופועלות באופן טבעי בעולם. אנו לא צריכים להבין את הטעם אנו צריכים רק לדעת שדבר כזה יפעל בכל מקרה ללא תלות באדם. במשל, התרופה פועלת באדם גם בלי הבנת התהליכים הכימיים הנגרמים כתוצאה מלקיחת התרופה.

הרופא שמביא לנו את התרופה אינו מעוניין בהבנתנו אותה אלא אך ורק ברפואתנו. כך גם בנמשל - המצוות צריכות להיעשות ללא טעם, אך ורק מתוך אמונה תמימה מתוך רצונו יתברך.

ה. סיכום הגישה

כשאנו באים לסכם גישה זו צריך להיות לנגד עינינו הרעיון שמאחורי גזירת הרופא. אדם שהינו חולה מאד ומגיע לרופא אשר מודיע לו שתוך כשבוע יסתיימו חיינו כתוצאה מהמחלה. אין שום טעם לניסיון להבנה או להתחננות על חיינו, הדבר נקבע, והוא צריך להשלים איתו. כך המצוות הם דברים הקבועים בטבע ואין שום צורך להבינם, הם פועלים את פעולתם מכוח רצונו של הקב"ה וקבועים בטבע. צריכה להיות בנו אהבה תמימה שלמה והעשייה צריכה להיות אך ורק מכוח רצונו בעשייה זו.

האהבה לבורא היא זו שתגרום לנו לקיים את מצוותיו ללא הבנה או טעם. כאשר נגיע למדרגה זו נגיע בעצם להשלמת תכלית הבריאה שהיא הטוב השלם והתמים. טוב שהוא ללא שום נגיעות וללא שום ציפייה לתמורה. הרעיון של צורך גבוה מובא במקומות רבים בקבלה ובמפרשים. שתי הדעות העיקריות של הרמב"ן והנצי"ב יונקות מרעיון זה. כאשר העמקנו יותר הבנו צורך גבוה מהו. הקב"ה טוב והצורך הוא להשלמת תכליתו בעולם, והמצוות הם מעין כוח עזר להגשמת הסיבה לשמה נבראנו. סיבה שהיא קישור בין עליונים לתחתונים והענקת טוב עליון לעולמנו אנו. מכאן מובנת הימצאות המצוות בכל חלק ורגע בחיינו. כמו כן, אנו צריכים להוקיע את הרגשה זו של: "מה אנו השפלים מועילים לדבר כה גדול ועליון?" אנו צריכים להאמין שבכל מצווה אנו עושים את רצונו יתברך ותורמים להשלמת תכלית העולם. לסיום, נביא את הגמרא ממסכת ברכות²⁰ בה אנו רואים את עוצמתו וכוחו של האדם את צורכו לכאורה

²⁰ דף ז' עמוד א'.

של הקב"ה בברכתנו. בשעה שהוא מבקש מרי ישמעאל "ברכני". הקב"ה רוצה להעניק לנו את הטוב, מבקש מאתנו רק לעזור לו - "ברכני". הכוח הוא כוח שניתן לנו בעצם עשיית המצווה, עשייה תמימה וזכה, עשייה מתוך אהבה עמוקה אך ורק מכוח ציווי, ואך ורק כי זהו רצונו.

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי מנין שהקדוש ברוך הוא מתפלל? שנאמר: זְהִיבֵיאוֹתִים אֶל הַר קָדְשִׁי וְשִׁמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלְתִּי תִפְלֹתֶם לֹא נֹאמַר אֵלָּא תִפְלֹתִי, מִכֵּאן שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִתְפַּלֵּל. מֵאִי מִצְלִי? אָמַר רַב זוּטְרָא בַר טוּבִיָּה אָמַר רַב: יְהִי רִצּוֹן מִלְּפָנֶי שִׁיכְבְּשׁוּ רַחֲמֵי אֶת כַּעֲסִי וַיְגֹלוּ רַחֲמֵי עַל מַדּוּתִי וְאֶתְנַהֵג עִם בְּנֵי בְּמִדַּת רַחֲמִים וְאֶכְנַס לָהֶם לִפְנֵים מִשׁוּרַת הַדִּין. תְּנִיא אָמַר רַבִּי יִשְׁמַעֵאל בֶּן אֱלִישֶׁע: פַּעַם אַחַת נִכְנַסְתִּי לְהַקְטִיר קְטוֹרֶת לִפְנֵי וּלְפָנִים, וְרֵאִיתִי אֶכְתָּרִיאֵל יְהִי ה' צְבֵאוֹת שֶׁהוּא יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רַם וְנֹשֵׂא, וְאָמַר לִי: יִשְׁמַעֵאל בְּנֵי בְּרַכְנִי, אָמַרְתִּי לוֹ: יְהִי רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ שִׁיכְבְּשׁוּ רַחֲמֶיךָ אֶת כַּעֲסְךָ וַיְגֹלוּ רַחֲמֶיךָ עַל מַדּוּתֶיךָ וְתִתְנַהֵג עִם בְּנֶיךָ בְּמִדַּת הַרַחֲמִים וְתִכְנַס לָהֶם לִפְנֵים מִשׁוּרַת הַדִּין, וְנַעֲנֵעַ לִי בְּרֵאשׁוֹ. וְקָא מִשְׁמַע לֶן שְׁלָא תְהֵא בְּרַכַּת הַדִּיּוּט קְלָה בְּעֵינֶיךָ.

המצוות צורך הדיוט: א. המקור הבסיסי²¹

'אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר ה' אֶל אַבְרָם בְּמַחְזָה לְאָמְרוֹ וְגו' הָאֵל תָּמִים דָּרְכוּ אָמַרְתָּ ה' צְרוּפָה מִגֵּן הוּא לְכָל הַחַסִּים בּוֹ. אִם דְּרָכִיו תְּמִימִים הוּא עַל אַחַת כְּמָה וְכִמָּה. רַב אָמַר: לֹא נִתְּנוּ הַמִּצְוֹת אֵלָּא לְצַרְף בְּהֵן אֶת הַבְּרִיּוֹת וְכִי מָה אֵיכְפַת לִיָּה לְהַקְבִּיָּה לְמִי שְׁשׁוּחַט מִן הַצּוֹאֵר אוֹ מִי שְׁשׁוּחַט מִן הָעוֹרֵף? הוּי לֹא נִתְּנוּ הַמִּצְוֹת אֵלָּא לְצַרְף בְּהֵם אֶת הַבְּרִיּוֹת. דְּבַר אַחַר: 'הָאֵל תָּמִים דָּרְכוּ' – זֶה אַבְרָהָם שֶׁנֹּאמַר: 'זִמְצֵאתָ אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ', 'אָמַרְתָּ ה' צְרוּפָה' – שְׁצַרְפוּ הַקְבִּיָּה בְּכַבְּשׁוֹן הָאֵשׁ, 'מִגֵּן הוּא לְכָל הַחַסִּים בּוֹ' אֵל תִּירָא אַבְרָם אֲנִכִּי מִגֵּן לְךָ'.

תפקידם של המצוות הוא צירוף האדם, כלומר זיכוכו ותיקונו. ומכאן מובן דבר ה' אל אברהם "אל תירא אברהם אנכי מגן לך", שתפקידן של המצוות הוא להחזיר בנו את התמימות שנמצאת באברהם, והגנה זו נובעת מהפיכתנו לאנשים שלמים יותר וממילא מוגנים יותר. מכאן הצורך להבין את טעמם ואת

²¹ בראשית רבה פרשה מ"ד פסקה א'.

האופן שהם פועלים בנו ובאופיינו, כיצד הם הופכים אותנו לאנשים אחרים ואיזה תפקיד ממלאת כל מצווה?

ב. "לצרף בהן את הבריות"

בכדי להבין את המשמעות של צורך הדיוט נראה את הפירושים השונים למילה "לצרף", וכן את משמעות המדרש ומתוך כך נוכל להבין את ייחודן של המצוות, וכיצד היא פועלות בנו, בני האדם. נראה ראשית את דברי בעל "ספר החינוך"²²:

שרצו לומר שאין התועלת במצוות להקדוש ברוך הוא בעצמו יתברך, אבל התועלת באדם עצמו למנוע ממנו נזק או אמונה רעה או מדה מגונה או לזכור נסים ונפלאות הבורא יתברך לדעת את ה', וזהו לצרף בהם שיהיו ככסף צרוף, כי הצורף הכסף אין מעשהו בלא טעם, אבל להוציא ממנו כל סיג, וכן המצוות להוציא ממנו כל אמונה רעה ולהודיענו האמת ולזכרו תמיד. ולשון זה ההגדה עצמה בילמדנו בפרשה זאת החיה, וכי מה איכפת ליה להקדוש ברוך הוא בין שוחט בהמה ואוכל לנוחר ואוכל? כלום אתה מועילו או כלום אתה מזיקו? או מה איכפת לו בין אוכל טהרות או טומאות? אם חכמת חכמת לך, הא לא ניתנו המצוות אלא לצרף בהן את הבריות, שנאמר 'אֲמֹרֹת ה' אֲמֹרֹת טְהוֹרוֹת', 'אֲמֹרֹת ה' צְרוּפָה', למה, שיהיה מגין עליך.

על פי "ספר החינוך" משמעות המילה לצרף היא לזכך, לטהר. כלומר, תפקידה של המצווה הוא לתקן את נפשו של האדם ולגרום לו לדעת את ד' יתברך. ליישר את מידותיו ואת אמונותיו ולהובילו לדרך השלמה והנכונה. כצורף ההופך את הכסף לטהור יותר וממילא ערכו של הכסף גודל. כך המצוות ההופכים את האדם לטהור יותר זך יותר וממילא התקרבותו לקב"ה נעשית קלה יותר.

בהמשך מביא "ספר החינוך" דוגמא ממצוות שחיטה שבאה כדי לתקן את אכזריותו של האדם. ידוע שפעולת השחיטה היא פעולה אכזרית ובאה מצווה זו כדי לעדן פעולה זו ולמנוע מהאדם את מידת האכזריות²³:

ויש בני אדם שיש להם שלימות כח השני הוא כח נפשי נבדל מן הגוף, והם בני אדם העוסקים במצות ה' יתברך שהם מצוות אלקיות מזככים הנפש, וכדכתיב: 'פִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אֹר' כִּי הַמִּצְוָה מִזְכֵּךְ הַנֶּפֶשׁ, עַד שֶׁהַנֶּפֶשׁ זֹכָה וְשְׁלִימָה כְּמוֹ נֵר. וזה שאמר דהוי בהדיה גברא דדרי חטה לפסחא, כי המצוה הזאת דומה לזה

²² ספר החינוך - מצוה תקמ"ה.

²³ "חידושי אגדות" חלק רביעי עמוד צ"ב - מסכת תולין.

לגמרי, כי המצה נבדלת מן השאור עד שהיא נקיה לגמרי מן השאור, כמו שנקי האדם על ידי המצוה מן הגוף שבו היצר הרע שהוא השאור, ולפיכך מצוה זאת בפרט דומה לזה.

ואני אומר, וכך מוכיחים דברי חכמה, כי מצות ומצוה בשביל כך קרובים בשם, כי המצוה היא כמו מצה, כי כאשר עושה המצוה מזדכך נפשו מן פסולת החמרי, כמו שמזוכך המצה מן הפסולת של שאור שהוא מתחסם אל החטא. ולכך אמרו אם מצוה בא לידך אל תחמיצנה, מדאמרו לשון אל תחמיצנה אצל המצוה, שמה מינה דמצוה גם כן לשון מצה. ובספרי גם כן דרשו 'ושמרתם את המצות' אל תקרי ושמרתם את המצות אלא את המצוות שאם בא לידך מצוה אל תחמיצנה, הרי כי הכל ענין אחד.

במקור לעיל אנו מוצאים גם את עקרון זיכוך האדם.

שלמות הנפש שמושגת על ידי המצווה מתוארת בפסוק כנר שאורו הוא אור שלם וזך, "כי נר מצוה ותורה אור" תפקידה של המצווה הוא להביא את הנפש למצב נר.

כזכך מצה מן השאור ומן הפסולת כך המצווה שמגלה את נפשו האמיתית של האדם מאחורי כל הקליפות והפסולת. נעבור לגוון קצת שונה המשלים גוון זה²⁴:

ועוד הורה לנו זה הפסוק, דרצונו יתברך שמו הוא רק עבורינו כי הטוב רוצה להיטיב, לכך אמר 'ובחרת בחיים', ולא אמר בדרך החיים, כי עצמות החיים הוא רצונו יתברך שמו, והבן זה. וכן מבואר מהמדרש לא ניתנו המצוות אלא לצרף בהן את הבריות, שנאמר 'כל אמרת אלוה צרופה', וכפירוש הקרקאש דודאי יש בכל מצוה ומצוה בכל פרט ופרט רזין דאורייתא, רק שהכל לצרף ולזכך נשמתינו לטובתינו, אבל לו יתברך שמו אין צורך בו, כי לא יצטרך לשום דבר רק זה רצונו שרוצה להיטיב, והבן כי הכל נכון ואמת בס"ד.

הקב"ה טבעו טוב וממילא רצונו הוא להיטיב. המצוות גורמות לנו להפוך לאנשים טובים יותר וממילא ממלאות את רצונו יתברך, שנוכל לנו לקבל שכר גדול יותר.

מפרש ה"שפת אמת" את ענין ההימנעות ממאכלות אסורים²⁵:

כמו שכתוב במקום אחר פירוש 'החיה אשר לא תאכל' כמו שמקבלין שכר על הדרישה כך על הפרישה. ולכן כתב זאת החיה

²⁴ "ישמח משה" - פרשת ראה דף ק"ט עמוד א'.
²⁵ "שפת אמת" פרשת שמעני (תרמ"א).

אֲשֶׁר תֹּאכְלוּ מִכֹּל הַבְּהֵמָה וְכוּ'. פִּירוּשׁ שְׂבֵאכִילַת אֱלוֹ הַמִּינִים יִמְשַׁךְ חַיּוֹת לְכֹל הַמִּינִים. כְּדַכְתִּיב בַּמְדַּרְשׁ עַל פְּסוּק: זֵאבְדִּיל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים' אֱלוֹ הָיָה מְבַדִּיל הָאוֹמוֹת לֹא הָיָה לָהֶם תְּקוּמָה רַק בִּירַד אוֹתָנוּ מֵהֶם. כֵּן הֵכָא 'זֵאת' כּו' 'אֲשֶׁר תֹּאכְלוּ מִכֹּל הַבְּהֵמָה' כּו'. וְכַתִּיב 'וְהִתְקַדְּשְׁתֶּם וְהִיִּיתֶם קְדוֹשִׁים... אֲנִי ה' הַמַּעֲלֶה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהִיֵּית לָכֶם לֵאלֹהִים'. פִּירוּשׁ שְׂבֵיִצִיאת מִצְרַיִם נִתְבַּרַר זֵאת. כִּי עַל יְדֵי הַתְּקַדְּשׁוֹת מְעוֹלָם הַזֶּה וּלְגַבּוֹר נֶגַד הַרְשָׁעִים וְהַסְטְרָא אַחֲרָא. עַל יְדֵי זֶה זֹכִינ׳ בְּעוֹלָם הַזֶּה לְהַמְשִׁיךְ קְדוּשָׁה. כֹּאשֶׁר דְּרָשׁוּ חֲזוֹ"ל אָדָם מִקְדָּשׁ עֲצֻמוֹ מַעֲט מַלְמָטָה מִקְדָּשִׁין אוֹתוֹ מִלְמַעְלָה הַרְבֵּה. וְהַטַּעַם שֶׁמַּעֲט קְדוּשָׁה בְּעוֹלָם הַזֶּה חַבִּיב לִפְנֵי מֵהַרְבֵּה לְמַעְלָה.

עוֹלָה מְדַבְרֵי הַיִּשְׁפַּת אֲמַת" כִּי הַשֶּׁכֶר הוּא עַל הַפְּרִישָׁה, כְּלוֹמֵר עַל הַהִימָנְעוֹת. הַקַּב"ה הוֹרִיד לְעוֹלָם גַּם אֶת הַמְצוּוֹת וְגַם אֶת הָאֲסוּרִים בְּכַדִּי שְׁגַם הַהִימָנְעוֹת מְדַבְרִים יְרוֹמְמוֹ אֶת נַפְשׁוֹ בַּמְדַּרְגּוֹת הַטּוֹב וְעַל יְדֵי כֵךְ נִגְרוּם מַעֲט קְדוּשָׁה בְּעוֹלָם הַזֶּה וְנִתְחַבֵּר אֵלָיו מִמְקוּרוֹת הַקְּדָשׁ בְּעוֹלְמוֹת הָעֲלִיוֹנִים כִּי כֹל תְּכִלְתּוֹ הִיא עֲשִׂיַת הַטּוֹב שְׁלוֹ וְהַעֲנַקַת הַטּוֹב לְנו²⁶.

עַד כֹּאן רֵאִינוּ שְׁנֵי גּוֹוִנִים בַּהֶסְבֵּר צוּרֵךְ הַדִּיּוּט. גּוֹוִנִים אֱלוֹ מְשַׁלְמִים זֶה אֶת זֶה. הַמְצוּוֹת יִרְדּוּ לְעוֹלָם כְּדִי לְהַפּוֹךְ אֶת הָאָדָם לְזָךְ וְטָהוֹר יוֹתֵר וּמִמִּילָא תְּכִלְתִּי הַקַּב"ה שֶׁהוּא הַעֲנַקַת הַטּוֹב תִּהְיֶה מוֹשְׁלַמַת יוֹתֵר. כְּלוֹמֵר הַמְצוּוֹת הֵם כְּלֵי לְאָדָם לְפִיתוּחַ מִיְדוּתוֹ אוֹ כְּלֵי לְקַבֵּלַת הַשֶּׁכֶר כֹּאשֶׁר שְׁנֵי צַדִּדִים אֱלוֹ מְשַׁלְמִים זֶה אֶת זֶה.

נִעְבּוֹר לְגוֹון שְׁלִישִׁי וְקִצַּת שׁוֹנָה בִּיחַס לְמַלְכָּה "לְצַרְף"²⁷:

וְעַתָּה בֹא רַב ע"ה לְתַת טַעַם אַחַר כְּלָלִי בְּנִתְיַנַּת כֹּל הַמְצוּת לְיִשְׂרָאֵל מְזוֹלְתָם הַעֲכוּ"ם, שֶׁהִיא לְתוֹעֵלַת וְטוֹבַת כֹּל הַנְּבִרָאִים כֹּלִם מִקְטָנָם וְעַד גְּדוֹלָם. וְזֶה בְּאִמְרוֹ לֹא נִתְּנוּ הַמְצוּת לְיִשְׂרָאֵל אֶלָּא לְצַרְף בְּהֵן אֶת הַבְּרִיּוֹת, אֲשֶׁר פִּירְשׁוּהוּ מִלְשׁוֹן הַצְּטֻרְפוֹת וְהַשְׁתַּתְּפוֹת, וְהוּא הַנְּכוּן עַל פִּי דְרַכְנוּ. כִּי לֹאשֶׁר הָיִית הַשְּׁלֵשָׁה עוֹלְמוֹת מִתְקִיּוּמִים עַל יְדֵי שְׁלֹשַׁת חֲלָקֵי הַמְצוּת, גְּדֻלָּה הַסְּגוּלָּה הַזֹּאת בְּקִיּוּמָה. כִּי עַל יְדֵי הָעֲשׂוֹתָן כְּפִי הָרְאוּי בְּכוֹונַת הַהִשְׁתַּעֲבָדוֹת לְמִי שְׂצוּהָ אוֹתָן יִתְבַּרֵּךְ שְׁמוֹ לֹא כְּפִי יַחַס וְעַרְךְ נוֹשֵׂא הַמְצוּהָ, כִּי בּוּזָה יִשׁוּוּ כֹלִם בְּמַעְלָה, אִזְ כֹּל הָעוֹלְמוֹת הַנְּבִרָאִים יִשְׁתַּתְּפוּ יַחַד וְיִרְדּוּ עֲלִיוֹנִים לְמַטָּה וְיַעֲלוּ תַחְתּוֹנִים לְמַעְלָה, כִּי יִתְחַבְּרוּ כֹלִם זֶה בּוּזָה

²⁶ כֹּאן הַמְּקוֹם לְהַעִיר שֶׁמְקוֹר זֶה הַבְּאֵנוּ בְּגִישָׁה לְעִיל שֶׁהַמְצוּוֹת צוּרֵךְ עֲלִיוֹן. מְקוֹר זֶה עוֹרֵר אֶת הַשְּׁלַמַת הַגִּישָׁה הַכּוֹלֵלַת, וְעִנְיִין זֶה מְבוֹטָא הֵיטֵב בַּהַמְשַׁךְ הַמְּאֵמֵר.
²⁷ בִּינָה לְעִיתִים פֶּרֶק ב' דְּרוֹשׁ לִיּוֹ.

כאלו כלם אחד. יען בעשותו המשפטים דרך משל, יעשה בכוונה עמוקה גם כן כאלו הם חקים נסתרים ונעלמים, ובעשותו החקים יעשה בשמחה ובטוב לבב בלי שום עכוב ועצלה כאלו נתגלה לו טעמם, ואם כן כלם מתערבים יחד אלו עם אלו. וענין כזה לא נמצא שיוכלו לשמרו בשלמות נמרץ זולתי ישראל, ואילו יהיה מסור ביד העכו"ם, היו מפסידים הכוונה ומקלקלים שתוף ערוב וחבור זה של כל הנבראים יחד. וזה הוא שאמר רב לא נתנו המצוות לישראל, ירצה לא נמצא טעם יותר עצמי שנתנו המצוות דוקא לישראל ולא לעם אחר אלא כדי לצרף לשתף ולחבר בשמירת הנבדלים כלם, כי בשמור ישראל מצותיו יתברך יגרמו לצרף ולשתף יחד עליונים ותחתונים.

נראה ש"לצרף" משמעו מלשון הצטרפות. על ידי עשיית המצווה משתווים עליונים ותחתונים ורק בתור כלל, יכולים הפרטים להגיע בעוצמה אמיתית לעולמות העליונים. הטעם נמצא בגוף המשפט "לא נתנו המצוות לישראל אלא..." משום כך נתנו דווקא לישראל כי רק הם יוכלו בתור עם שלם ומאוחד להתעלות ולהגיע לעוצמות עליונים.

'אמרת ה' צרופה? וכי מה אכפת ליה להקודשא בריך הוא לשוחט מן העורף או מן הצואר? הוי אומר לא ניתנו המצוות אלא לצרף בהם את ישראל. הנה ידוע כי כל התורה הנקראת אמרת ה' הוא שיעור קומה שלימה וכמו שיש באדם כמה אברים, למשל – עין רואה ואוזן שומעת וכל אבר יש לו בחינה שלו המשמש להגוף וכל אחד מועיל בבחינת לכל הגוף כי השמיעה הוא לצורך לכל האברים וכן הראיה והליכה ושאר דברים כן המצוות כולם אף על פי שיש הרבה וכל אחד בחינת בפני עצמו מכל מקום כל מצוה כל בחינה מועלת לבחינת כלל התורה כי הכל קומה א' שלימה והנה ידוע מה שאמרו רז"ל: 'אין ושחט אלא ומשך' וכן אמרו רז"ל שחיטה מן הצואר, דכתיב: 'שחט מִמְקוֹם שֶשַׁח חֲטִיאוֹ, כי הדבור יוצאה מן הצואר וצריך להיות מטהר ימחטא על ידי הדבור לדבק בהם בהשם ולמשוך משך השפע, אבל חס וחלילה כשאניס זכאין נקראים עם קשה עורף שהוא אחור לצואר שאינו מתדבק בדבור אלא מושך ממדות אחרות חס ושלוס וזה נקרא שוחט הוא המשכה מן העורף.²⁸

בגוף האדם מצויים אברים רבים כאשר לכל אחד תפקיד שונה אשר עומד בפני עצמו. אך עיקר מהותם ותפקידם הוא למען הגוף כשאר הגוף לא יוכל לתפקד אלא בשילוב כל פעולת האיברים יחד. עם ישראל מוגדר גם הוא בתור גוף שלם.

²⁸ "מאור עיניים" - פרשת קדושים.

כאשר מספר אברים לא יתפקדו - גם הגוף השלם יתקשה בתפקודו ולשם כך באו המצוות כדי לרומם את היחידים ועל ידי כן ליצור גוף שלם שרק כך יוכל לתפקד. רעיון כזה רמוז בפרשת "ויצא" בפגישת יעקב עם הרועים²⁹:

וַיִּאָסְפוּ שָׁמָּה כָּל הָעֶדְרִים וַיְגַלְלוּ אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקוּ אֶת הַצֹּאן...³⁰

לפי שהיתה האבן גדולה היו צריכים לאחד את כל הרועים ולגלול את האבן מפי הבאר. מסביר ה"שפת אמת" על הפרשה שהבאר היא נקודת החיות שיש בכל דבר והאבן מסמלת את הגשמיות וההסתר שמצווים בעולמנו ורק כשמתאספים, מצטרפים ומתבטלים לכלל ישראל רק כך מתבטל הסתר זה ואפשר לגלול את האבן ולהגיע לנקודת החיות ואל השפע האלוקי. זהו תפקידם של המצוות לצרפנו ביחד לגילוי השפע האלוקי. בעזרת גוון זה ביחס לתפקידם של המצוות נוכל להבין את העניין בריבוי המצוות.

בנקודה זו מקשה המהר"ל³⁰:

מכל מקום כך מוכח פשט המאמר המפורסם: אמר ר' חנניא בן עקשיא רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות שנאמר: 'ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר'. ומעתה יש לשאול כי איך יאמר שה' חפץ לזכות את ישראל לכך הרבה להם מצוות, ודבר זה נגד השכל שהיה לו למעט במצוות כדי שלא יהיה צריך לשמור הרבה מצוות, ואז היה זוכה לעולם הבא על ידי מיעוט מצוות ממה שהוא מוסיף להם מצוות שאז אי אפשר לזכות כל כך לעולם הבא.

מקשה המהר"ל שאילו רצה "לזכות את ישראל" היה ממעט במצוות. שעל ידי קיום מעט ממצוותיו היו זוכים לעולם הבא והרי במצב הקיים העבודה היא רבה והמאמץ גדל. וממשיך המהר"ל:

ואני אומר כי לא קשיא כלל, כי מה שישראל הם מוכנים אל התורה היא מדרגה בפני עצמה, כי מפני שהם מוכנים אל תורה כמו שהתבאר למעלה ואינם כמו עכו"ם שאין מוכנים לתורה, ואם נתן להם מעט מצוות לא היה הזכות שלהם כל כך כמו שיש להם זכות במה שיש להם תורה שיש בה מצוות הרבה ומוכנים אל הרבה מצוות, ואם לא היה מעלת ישראל במה שהם מוכנים אל התורה, באיזה צד נוכל לומר שאותם שלא היו יכולים לקיים מצוות התורה שמתו כשהם קטנים שיהיו בני עולם הבא, אבל הענין הוא במה

²⁹ בראשית כ"ט, ג'.

³⁰ "תפארת ישראל" - פרק ה'.

שהם העם שיש להם תורה ומוכנים לתורה ומצוה בשביל הכנתם לתורה יזכו לחיי עולם הבא. וכן חס ושלום לומר שאנחנו בני גלות ואין אנו יכולים לקיים הרבה מצוות התלוים בארץ, שלא יהיה לנו חלק באותן מצוות שלא נוכל לקיים, חס ושלום לומר דבר כזה למעט משלמות הדורות שמתו, אבל במה שאנו בני תורה ויש לנו הכנה אל התורה יש לנו שכר בכל התורה כולה, ודבר זה ברור ויתבאר דבר זה באריכות בעזרת השם. ועל זה אמר רבי חנניא דבריו כי רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל ולפיכך הרבה להם מצוות הרבה והם מוכנים אל מצוות הרבה מאוד, וזהו זכות ישראל כאשר יש להם מצוות הרבה ביותר ולכך שכרם גדול יותר. ואל יקשה לך סוף סוף יהיה שכרם יוצא בהפסדם שאם לא יקיים רוב התורה יהיה רשע. זה אינו דסוף סוף מרויח בזה על ידי שיש לו הכנה אל התורה שיש בה מצוות הרבה. כי הדבר הזה שאפשר שיקיים המצוות או לא יקיים דבר זה הוא שקול כי אולי יזכה ויקיים המצוות וכיון שהדבר הוא שקול דבר זה מכריע מה שהוא מוכן אל תורה של רבוי מצוות ודבר זה הוא זכות גדול מאוד.

לאדם פרטי אולי באמת היה טוב יותר במעוט המצוות. אולם המצוות ניתנו לכלל ישראל והם מהווים כהכנה לתורה. האפשרות שיש לנו לקיים מצוות בכך היא זכותנו הגדולה, ועל עצם ההכנה לתורה נזכה לעולם הבא. גם מצוות שאיננו יכולים לקיים, אנו זוכים בהם מצד הכנתם בנו וככל שהמצוות מרובות כך ההכנה בנו מרובה. מכאן מובן הפשט "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא" - אדם מישראל מעצם היותו חלק מאומה זוכה לעולם הבא. בכל אדם מישראל מצוי ניצוץ זה שהוא ההכנה לקיום המצוות. תירוץ זה מזכיר את הגוון השני בהקשר לנתינת הטוב. גם שם מוזכר הרעיון של הפסיביות ביחס למצוות, השכר נובע מעצם הימצאות המצווה ולא דווקא בגלל קיומה בפועל. המהר"ל לוקח את שני הגוונים ומתרחץ על ידם קושי זה. גם נתינת שכר בעצם המצאות המצווה וגם הייחוד של עם ישראל שרק בצורה כללית יוכלו לקבל את שכר זה. כדי שהגוון הראשון שהזכרנו לא ירגיש 'מקופח' ממשיך המהר"ל ומתרחץ על פיו קושי זה³¹:

ועוד כי עיקר הפירוש שרצה השם יתברך לזכות את ישראל היינו שרצה לזכות אותם בעל כרחם ברבוי המצוות, ואף אם יש לחוש שלא יקיימו המצוות מכל מקום השם יתברך רצה לזכות אותם בעל כרחם ברבוי מצוות, והשוואלים שהיה ראוי למעט במצוות חושבים כי אפשר לזכות במעוט מצוות כמו ברבוי מצוות ודבר זה לא יקבל

³¹ ספר "תפארת ישראל" - שם.

הדעת וימאן השכל, והוא דבר מוסכם לפוס צערא אגרא ויתבאר בפרק שאחר זה כי המצות הם צירוף וזיכוך האדם ויותר יש לו צירוף ברבוי המצות ממה שיש לו במעוט המצות, כי זהו עיקר מה שנתנה תורה ומצות שיהיו לאדם פעולות ומעשים אשר מצרפים נפשו החמרית ולעשות הנפש זך ונבדל ואם לא כן מותר האדם מן הבהמה אין כי היה האדם חמרי טבעי כמו הבהמה, ואם כן איך לא יהיה הדבר הזה ברור כי רבוי המצות הם זכות לאדם עד שהוא דבר פשוט בתכלית והוא יתברך רצה לזכות אותם כמו האב שהוא מייסד ומוכיח את בנו לזכותו ואם הבן אומר שאינו חפץ בזה מכל מקום האב מזכה אותו בעל כרחו וכך ה' רצה לזכות את ישראל לכן נתן עול מצות כדי לזכות ביותר. והותרה השאלה במה שאמר: 'רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל ולפיכך הרבה להם תורה ומצות'.

"לזכות את ישראל" - בעל כורחם, ככל שרבים המצוות כך הסיכוי להזדכך ולהיטהר גדל, וכך ניכנס גוון זה של זיכוך וטהור האדם כמו אב המייסד את בנו כדי להופכו לאדם טוב יותר. ראינו אם כן בצורה מדהימה את המהר"ל שמכניס את שלושת הגוונים ביחס לתפקיד המצוות לתירוצו בעניין זה. עד כאן דיברנו על שלושת הגוונים בגישה זו. נעבור לשני מפרשים עיקריים היונקים את גישתם מגוונים אלו.

A. הדעות העיקריות בגישה: הרמב"ם והרמח"ל

הרמב"ם נוקט בגישה שאין לנו להבין את טעמן של המצוות³²:

מבני אדם אנשים שיכבד עליהם נתינת סיבה למצוה מן המצוות, והטוב אצלם - שלא יושכל למצוה ולאזהרה ענין כלל. ואשר יביאם אל זה הוא חלי שימצאוהו בנפשם, ולא יוכלו להגות בו ולא ידעו לומר אותו. והוא, שהם יחשבו, שאם היו אלו התורות מועילות בזה המציאות ומפני כך וכך נצטוינו בהם, ויהיו כאילו באו ממחשבת והסתכלות בעל שכל; אמנם כאשר יהיה דבר שלא יושכל לו ענין כלל ולא יביא לתועלת, יהיה, בלא ספק, מאת האלוה, כי לא תביא מחשבת אנוש לדבר מזה. וכאילו אלו חלושי הדעות - היה האדם אצלם יותר שלם מעושהו, כי האדם הוא אשר יאמר ויעשה מה שמביא לתכלית אחת, והאלוה לא יעשה כן, אבל יצונו לעשות מה שלא יועילנו עשותו ויזהירנו מעשות מה שלא יזיקנו עשותו. חלילה לו, חלילה! אבל הענין בהפך זה! והכונה כולה להועילנו -

³² "מורה נבוכים" - חלק ג' פרק ל"א.

כמו שבארנו מאמרו, 'לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים, לְחִיתָנוּ כְּהַיִּים הַזֶּה',
 ואמר: 'אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֶת כָּל הַחֲקִים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ, רַק עִם חֶכֶם וְנָבוֹן
 הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה' – כבר באר שאפילו ה'חוקים' כולם יורו אל כל
 הגוים שהם 'בחכמה ותבונה', ואם היה ענין שלא תודע לו סיבה ולא
 יביא תועלת ולא ידחה נזק – למה יאמר במאמינו או בעושהו שהוא
 'חכם ונבון' וגדל המעלה ויפלאו מזה האומות?

שואל בהמשך הרמב"ם מתאר אנשים אשר אצלם האדם שלם יותר מהקב"ה,
 כי האדם אומר ופועל לאותה מטרה והקב"ה אמירותיו סתמיות וציוויו הם
 ללא מטרה, כי הרי זה לא לשם ההטבה לבני האדם וממילא הצווים נשאר
 סתמיים. הרמב"ם קורא לאנשים אלו חלושי דעת.

הרמב"ם מוכיח את דבריו מן הפסוק³³: "אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֶת כָּל הַחֲקִים הָאֵלֶּה
 וְאָמְרוּ", שאם אי אפשר להבין את הטוב היוצא מהמצוות כיצד יבינו האומות
 את חכמת עם ישראל על ידי שמיעת חוקים אלו?
 וממשיך הרמב"ם אם כן מהו טעמם של המצוות?³⁴

אבל הענין כמו שזכרנו, בלא ספק, והוא, שכל 'מצוה' מאלו הישש
 מאות ושלוש עשרה מצוות היא – לנתנית דעת אמיתי או להסיר
 דעת רע, או לנתנית סדר ישר או להסיר עול, או להתלמד במדות
 טובות, או להזהיר ממדות רעות – הכל נתלה בשלשה דברים,
 בדעות ובמדות ובמעשי ההנהגה המדינית. ואשר חייב שלא נמנה
 המאמרים, כי המאמרים אשר זרזה התורה לאומרים או הזהירה
 מהם, מהם – מה שהוא מכלל המעשים המדיניים, ומהם – ללמד
 דעת אמיתי, ומהם – ללמד מידות. ומפני זה הספיק לנו באלו
 השלשה עניינים בנתנית סיבה בכל מצוה מן המצוות.

**תפקידם של המצוות הוא בתיקון שלושה יסודות: דעה, מידות, חיי חברה.
 כאשר בכל יסוד נכנס עניין עשה טוב ו'סור מרע'.**

שלושת יסודות אלו כוללים את כל הוויתו של האדם החל ממידותיו הקשורות
 יותר לנפשו פנימה, ובהמשך בדעותיו היותר קשורות לאמרותיו החוצה וכלה
 בחיי חברה הקשורים לחלקו של האדם באומה ובכלל.

עדיין צריך להבין כיצד המצוות מביאות אותנו להשגת מטרות אלו.

נעייין בהקדמת הרמב"ם לספרו "שמונה פרקים" בתחילת פרק רביעי שם מפרט
 הרמב"ם את "תורת המיצוע" וכך כותב הרמב"ם: "המעשים הטובים הם
 המעשים השווים הממוצעים בין שתי קצוות ששתייהן רע כאשר קצה אחד הוא
 תוספת והקצה השני הוא חסרון". לדוגמא: נדיבות זוהי מידה הממוצעת בין

³³ דברים פרק ד', ו.
³⁴ "מורה נבוכים" - חלק ג' פרק ל"א.

הפזרנות לבין הקמצנות ואנו צריכים לשאוף ולהגיע למדרגה זו. בהמשך מסביר הרמב"ם שכדי להסיר את מחלותינו אנו פועלים לצד ההפוך כדי להסיר את החולי. כך אדם החולה בקיצוניות מסוימת עליו לפעול בכיוון ההפוך וכך יגיע למידה הממוצעת שהיא המידה הטובה.

בצורה כזו פועלות המצוות³⁵:

ואשוב אל כונתי, שאם יאמרו אלו המתדמים באומות מאנשי תורתנו, שאיני מדבר כי אם בהם, שהם אינם עושים מה שעושים אותו מהטריח גופתם ופסוק הנאותיהם, אלא על דרך הלמוד לכחות הנפש, כדי שיהיו נוטים אל הצד האחד מעט, כפי מה שבארנו בזה הפרק, שראוי שיהיה האדם כן, זו היא טעות מהן, כאשר אבאר, והוא, שהתורה לא אסרה מה שאסרה ולא צותה מה שצותה, אלא מפני זאת הסבה. רצוני לומר, כדי שנתרחק מן הצד האחר יותר על צד ההרגל, שאסור המאכלות האסורים כולם, ואסור הבעילות האסורות, והאזהרה על הקדשה, ומה שהצריך בכתובת האשה וקדושיה, ועם כל זה אינה מותרת תמיד, אבל תאסר בעת הנדות והלידה, ועם כל זה גזרו רבנן, זכרונם לברכה, למעט המשגל ומנעוהו ביום, כמו שבארנו בסנהדרין. זה כולו, אמנם צונו השם יתברך להתרחק מקצת רוב התאוה רחוק גדול ולצאת מן המיצוע אל צד העדר הרגשת ההנאה מעט, עד שתתחייב ותתחזק בנפשותינו תכונת הזהירות. וכן כל מה שבתורה, כנתינת המעשרות, ולקט והשכחה והפאה והפרט ועוללות, ודין שמיטה ויובל, והצדקה די מחסורו – זה כולו קרוב ביתרון טוב לבב, עד שנתרחק מקצה הנבלה רחוק גדול ונתקרב לקצה יתרון טוב לבב עד שיתחזק בנו לב טוב.

ובזאת הבחינה בחון רוב המצוות ותמצאן כולן, שהן מלמדות ומרגילות כחות הנפש, כמו שאסרה הנקימה והנטירה וגאולת הדם באמרו: 'לא תקם ולא תטר' 'עזב תעזב', 'הקם תקים' עד שיחלש כח הכעס והרוגז, וכן 'השב תשיבם' עד שתסור תכונת הכילות, וכן 'מפני שיבה תקום והדרת פני זקן', 'כבד את אביך ואת אמך', 'לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך' עד שתסור תכונת העזות ותגיע תכונת הבושת.

המצוות פועלות בקיצוניות האחת על מנת שנגיע לדרך האמצע, שהיא הדרך הטובה. ניקח לדוגמא את האיסור "לא תקם ולא תטר". הרי תביעה זו היא תביעה קיצונית מהאדם שלא יתייחס למעשיו של האדם בעבר, ויתייחס לאדם

³⁵ רמב"ם פירוש המשניות - "שמונה פרקים לרמב"ם" - פרק ד'.

שפגע בו כחברו הטוב. ובאמת אין עניין בעצם הנטירה, אלא כל העניין הוא שנצא ממידת הכעס והרוגז, ועל בסיס זה בא האיסור³⁶.

לסיכום שיטת הרמב"ם: המצווה מתקנת באדם את כל הוויתו, על ידי פעולה קיצונית-נגדית לכיוון המקולקל אצל האדם.

נעבור לגישתו של הרמח"ל כפי שהוא בא לידי ביטוי בספרו 'דרך ה'.

הקב"ה ברא את האדם כך שהוא מורכב משני חלקים: גוף ונשמה. כאשר החומריות ראשונית היא באדם והשכל מושל באדם מעט והנשמה למרות שמצד עצמה זכה היא וטהורה כשהיא נפגשת בחומר ובגוף הרי קשה לה לבוא לידי ביטוי ולהשפיע במעשיו של האדם. כך גם סביבתו, עסקיו וצרכיו הם חומרניים וחשוכים. כל דבר שסובב את האדם חומרי הוא. אכילה, שתייה, שינה וכד', אלו הם דברים שלהם נצרך האדם כדי להתקיים. תפקידו הוא למצוא את האור בחושך ואת הנשמה בגוף. על פי בסיס זה נבין את תפקיד המצוות על פי הרמח"ל³⁷:

ואולם מעומק עצת חכמתו יתברך היה לסדר הדברים באופן, שאף בהיות האדם שקוע בחומר בהכרח כמו שכתבנו, יוכל מתוך החומר עצמו והעסק הגופני, השיג את השלימות והתעלות אל הזוך ואל המעלה, ואדרבא, השפלתו תהיה הגבהתו, ומשם יקנה יקר וכבוד שאין כמוהו, בהיותו הופך את החשך לאור ואת הצלמות לנוגה יזרח. וזה כי שם יתברך שמו גבולות וסדרים לאדם בתשמיש שישתמש מהעולם ובריותיו, ובכונה שיתכון בהם, אשר בהשתמש מהם האדם באותם הגבולות ובאותם הסדרים ובאותה הכונה שצוה הבורא יתברך, יהיה אותו הפועל הגופני וחמרי עצמו פועל שלימות, ובו יתעצם באדם מציאות שלימות ומעלה רבה, יתעלה בו ממצבו השפל ויתרומם ממנו. ואולם השקיפה החכמה העליונה על כל כללי החסרונות המוטבעים בענינו של האדם, ועל כל עניני המעלה והיקר האמיתי המצטרכים לו להיות ראוי לשיהיה מתדבק בו יתברך ונהנה בטובו, וכנגד כל זה סידר לו סדרים והגביל לו גבולות, אשר בשמרן אותם, יתעצם בו כל מה שצריך מן המעלה האמיתית שזכרנו, וישולל מענינו כל מה שהוא הרחקה מן הדביקות העליון. ואלו לא היתה הגזירה גזורה שימות כמו שכתבנו לעיל, על ידי המעשים האלה היתה הנשמה מתחזקת וחשך הגוף מתחלש, באופן שהיה מזדכך על ידה זיכוך גמור, ומתעלים שניהם אל הדביקות בו יתברך. ולפי שהגזירה גזורה, אין הדבר נעשה בפעם

³⁶ גישה זו מעלה אצלנו תהיות רבות. הרי לפי הרמב"ם אין למצווה ערך בפני עצמה והיא עצמה באמת איננה הטוב, כל תפקידה הוא להובילנו לטוב. ולא נאריך כאן בעניין זה.
³⁷ "דרך ה' - חלק א' פרק ד' - ד'.

אחת, אך על כל פנים מתחזקת הנשמה בעצמה, והגוף מזדכך בכח אף על פי שאינו נעשה בפועל, וקונה האדם מצב שלימות בכח שיצא אחר כך לפועל בזמן הראוי לו.

הצדדים החומריים אשר נראים לנו על פניו כמנוגדים לרוחניות ולאור, דווקא על ידם נגיע לשלמות "השפלתו תהיה הגבהתו" ונהפוך את הדברים הפחותים לעליונים. אם נשכיל להפעיל על הדברים הגשמיים את הסדרים והגבולות שצווה הקב"ה נהפוך אותם מחושך לאור, מגשמי לעליון (גזרה חכמתו שבעולם הזה שבו הגוף הוא השולט לא נוכל להגיע לזיכוכ הגמור, אולם בעולם זה אנו צוברים את הפוטנציאל שיצא לכוח בזמן התווי לו).
דברים אלו הם המצוות³⁸:

אך הסדרים והגבולות האלה, הנה הם כלל המצות העשין והלאוין, אשר כל אחת מהם מכוונת אל תכלית הקנות באדם והעצים בו אחת ממדרגות המעלה האמיתית שזכרנו, והסרת אחד מעניני החשך והחסרונות, על ידי פועל המצות עשה ההיא, או המניעה מן הלא תעשה. ואולם פרט המצות כלם, וכן פרטי כל מצוה ומצוה, הנה הם מיוסדים על אמתת מציאותו וענינו של האדם בכל בחינותיו, ואמתת עניני השלימות המצטרכים, כל דבר בתנאיו וגבוליו מה שצריך להשלמתו. ואמנם החכמה העליונה שיודעת כל זה לאמתו, ויודעת כל עניני הברואים כלם ושימושיהם כמו שבראתם באמת, השקיפה על הכל, וכללה כל המצטרך, במצות שצונו בתורתו, וכמו שכתוב, וַיִּצְוֵנו ה' לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל הַחֻקִּים... לְטוֹב לָנוּ וכו'.

נביא את מצוות הצדקה להמחשת הדברים:

הכסף הינו דבר נצרך לאדם, אך הוא גם חומרי ויכול להורידו לתהומות התחתונות ביותר. לכן באה מצוות הצדקה שהופכת את הכסף לדבר רוחני ועליון. האדם נצרך להתעלות, והמצוות הן אלו המכוונות אותו לייעודו הרוחני על ידי כללים וחוקים הנוגעים בכל פרט בחיינו. נוכל למצוא את האור ואת השלמות דווקא על ידי החומר ובעזרתו. בעזרת רעיון זה נוכל אולי לענות על שאלת ריבוי המצוות. ככל שרבים הם המצוות כך רבים הם ההכוונות בחומר ובגוף שבעולמנו, וכך נמצא בכל גשמי שבעולם את הרוחניות שבו ונרממהו.

לסיכום: גישתם של הרמב"ם והמהר"ל אחת היא: זיכוכו של האדם. ושוני בדבריהם הוא כיצד, באיזה אופן, פועלות המצוות כדי להביאו לזיכוכ זה. לדעת הרמב"ם המצווה היא פעולה קיצונית שמטרתה להביאו לדרך האמצע שהיא

³⁸ שם, שם, פרק ד', ה'.

הדרך הטובה. **לדעת הרמח"ל** המצווה ניגשת לגשמיות בעולם ובעזרתה מביאה את האדם לדרך הנכונה.

המצווה לשם שמים היא?

לאחר הגדרת בסיס גישה זו וגווייה השונים אנו נפגשים בקושיה עצומה. ראינו שמטרת המצוות היא האדם, למען זיכוכו האישי ולמען קבלת השכר והנאה מיידית על כל פעולותיו. נוצר מצב שכל האמרות על העבודה לשם שמים, העבודה התמימה ואהבת הבורא אינם מובנות לאור גישה זו. כל האידיאלים הנעלים עליהם דיברנו בגישה לעיל, שהמצוות הן צורך עליון, ושהן עשייה ללא תנאי, וכן שהן עשייה מתוך אמונה תמימה וזכה, הכל אך ורק כי זהו רצונו - כל אלו מתנפצים לנו בראיה ראשונית את גישה זו.

המצוות משתקפות לנו כפעולות אגואיסטיות הנעשות אך ורק לתועלתו האישית ולקידומו הפרטי של האדם. גם על פי התפיסה שמדובר על צירוף כל עם ישראל מדובר לכאורה על תועלת אישית למען קבלת השכר ביתר קלות.

נכנס לעומקה של גישה זו וממילא תיפתר לנו הקושיא דלעיל. ננסה לעשות זאת על ידי הבנת המשל הבא שיפתח לנו פתח לא רק בהבנת גישה זו, אלא בהבנת חלק בסיסי וחשוב ביהדות כולה. המשל מובא בספר "ערבי נחל" פרשת שופטים, ונביא בתחילה את עיקרי הדברים: מסופר על מלך שהיה חכם ושלם וטבעו להיטיב ולא יכל לראות אדם בסבלו. לכן רצה המלך להעניק לנתיניו את הטוב המושלם. יום אחד ראה המלך שבתתו להם מתנות ללא שום מאמץ גורמת הנתינה לבושה גדולה אצל נתיניו, ולכן צווה המלך על עבדיו לקחת מאוצרותיו ולפזרם בחול המדבר. לאחר מכן צווה המלך על עמו ללקט מחול המדבר את אוצרותיו ולהביא לממלכה, וכל אדם יקבל את שכרו לפי כמה שלקט ומי שאינו לקט עשוי להענש. המלך עשה זאת אך ורק כדי שיתחוו לאדם שבאמת צריך המלך לאוצרותיו ויקבלון את שכרם ללא בושה, ועל ידי חיוב זה ילקטו כולם את שכרם.

ויש לנו להבין איזה דבר היה נחת רוח יותר למלך, אם הלקיטה שלקטו או הקיבול שכר, ובודאי שהקיבול שכר הוא לו נחת רוח יותר, כי הלקיטה אינו כל כך הצטרפות למלך, שהרי אם רצה לא היה מערב האוצרות תוך החול, וגם אחרי שנתערבו אם רוצה ללוקטם יש לו כל כך רבבות משרתים שיוכלו ללקוט הכל, ואם כן אין זאת נחת רוח למלך רק שעשו ציווי, וגם שהוא הכנה לקיבול השכר אשר בזה היה עיקר חפצו. נמצא שבעת הלקיטה עדיין לא נשלם חפצו ורצונו, עד עת קיבול השכר, ממילא קיבול השכר הוא יותר נחת רוח למלך מהלקיטה, וכן בהיפך לענין העונש לאותן

שרמסו האבנים טובות ומרגליות תוך החול, אין עגמת נפש למלך
 כל כך בעשייתם, שהרי כשירצה המלך ילוקטו לאחד אחד, רק
 עיקר הצער שלו על קבלת העונש שקיבל אותו השוטה, כי המלך
 הוא טהור עינים, לא יוכל לסבול כלל בקבלת איזה אדם עונש על
 ידו.³⁹

המלך שכוונתו להיטיב הנאתו היחידה היא מנתינת השכר ולא מליקוט
 האוצרות, ולהפך צערו הגדול היא בנתינת העונש ולא באיבוד האוצרות. העיקר
 כאן הוא התועלת הנגרעת לאדם מהאוצר, והוא האוצר עצמו.

הנמשל, הנה הקב"ה שברא כל העולמות רק שיהיה למי להיטיב
 כנודע, והוא טהור עינים מראות בדבר רע שיקרה לברואיו, ומאתו
 לא תצא הרעות, רק מטבע הטוב להיטיב, אכן הנשמה יש להם
 נהמא דכיסופא כנודע, לזאת רצה ה' יתברך שידמה לבני אדם
 שהקב"ה חייב להם שכר עבור שישרתוהו, ובאמת אינו צריך
 לשירות שלהם, כי כמה עולמות מלכים ושרפים ואשר משרתיו
 כולם עומדים ברום עולם, מה עשה ה' יתברך, הנה הסטרא אחרא
 המכונה בשם מדבר, לקח הקב"ה כמה וכמה רבבות ניצוצות
 קדושות שיפלו תוך מדבר הקליפות, והניצוצות ההמה הם דברים
 יקרים וחשובים מאוד, ונתן ה' יתברך לעמו תורה ומצות, כדי
 שבכל יום ויום ילקטו בני ישראל ניצוצות קדושות מתוך
 הקליפות, וקצב על זה שכר הרבה היום לעשותם ולמחר לקבל
 שכרם, ויש בבני אדם ב' כתות, כת א' אנשים רעים וחטאים שאינם
 משגיחים על מה באו לעולם, ואינם עושים מצות ואינם מלקטים
 כלום, ולא זו בלבד שעושים עבירות, אלא שכל מה שאנשים
 אחרים מלקטים, הם לוקחים ודורסים וזורקים אל תוך הקליפות, על
 ידי העבירות שעושים.

הקב"ה אינו צריך את שירות בני האדם, הרי אלפי שרפים ומלאכים עומדים לו
 ברום עולם כל תפקיד המצווה הוא לקלף את הקליפות ולהוציא את הניצוצות
 למען קבלת השכר. העיקר הוא אינו המצווה עצמה אלא השכר הנגרם בעזרתה.
 צירוף וזיכוך זה הוא מה שיגרום לאדם את הטוב השלם והאמיתי שזהו עיקר
 ורצון האל.

נענין בקטע הבא ונבין היטב את רעיון זה.

³⁹ "ערבי נחלי" - פרשת שופטים.

ישנם שלושה סוגים של מקיימי מצוות⁴⁰:

והנה כת מקיימי המצוות נחלקים לג' כתות. כת אחת עובדים בעבוד השכר כי רב הוא, והעבודה קלה כמאמר ה' יתברך ז'מה ה'לא'ת'יד' כו'. כת ב' בעלי בינה יותר מאלו, אומרים שהוא בושה גדולה לעבוד להקב"ה בשביל הקיבול שכר, אלא במצותיו חפץ מאד, ולא בשכר מצותיו. אמנם כת הג' הם בעלי בינה יותר מאלו, אחרי שמשוימים על לבם שהקב"ה בעצמו, אילו רצה לא נפזרו הניצוצות או שהיה מלקטם, ועל מה עשה ככה להרבות מוהר ומתן לישראל, שהם יהיו המלקטים, ומזה מבינים שאין זאת כי אם שחפץ מאד להיטיב לישראל, והקיבול שכר הוא עיקר הנחת רוח לפניו, אם כן אדרבה נעבדו כדי שנקבל שכר, וזהו קיום רצונו ועשיית נחת רוח לפניו, והקב"ה הוא הבוחן לבבות וכליות, ויודע ההפרש בין כת א' לכת הג', ממילא לכת א' די במה שקצב השכר לכל מצוה, כיון שקבלת השכר היא להנאת עצמם, מה שאין כן כת הג' שקבלת השכר רק לעשות נחת רוח לפניו, ממילא בעד השכר מגיע יותר שכר, וכן עד אין תכלית כל מה שמקבלים שכר יותר מגיע להם יותר.

נחלקו עובדי הקב"ה לשלושה סוגים (לפי מדרגתם):

1. העובדים למען עצמו כי העבודה קלה והשכר רב.
2. העובדים למען הקב"ה כי הרי בושה לעבודה לתועלתו האישית ולא למענו.
3. העובדים דווקא מתוך הבנה שהעיקר הוא קבלת השכר, והוא הרי אינו צריך ולא כלום. העבודה היא למען קבלת השכר כי זהו רצונו יתברך.

אף על פי שבראיה ראשונית הכתות הראשונה והשלישית פועלות למען אותה מטרה שהיא קבלת השכר, הרי שבכת הראשונה האנשים עובדים למען עצמם, ואילו בכת השלישית, שהיא השלמה והאמיתית, האנשים עובדים למען הקב"ה. דווקא מתוך האהבה התמימה והזכה, דווקא מתוך האמונה ללא תנאי ואהבת הבורא צריכים אנו לקיים את המצוות. ישנו אידיאל בקיום מצוות מתוך ההבנה שהן מועילות לנו וזהו רצונו העליון. מתוך ההבנה שהקב"ה אינו צריך את המצוות נקיים את המצוות לתועלתנו ולזיכוכנו מתוך ההכרה שכל תועלת זו היא למען השלמת רצונו ותכליתו וזהו רצונו האמיתי. יוצא אם כן שהמעשה הוא אותו מעשה אולם הכוונה ועומקם של הדברים הם אשר יהפכו את האדם ממדרגה שפלה זו של העבודה למען עצמו למדרגה הגבוהה ביותר של עבודת ה' - שהיא השלמת תכליתו ורצונו בעולם.

⁴⁰ שם, שם.

עקרון חשוב העוסק ביחס לנשמה שמאחורי המעשה, ולכוונה המגדירה את הפעולה בכל מצווה ומצווה אנו מוצאים במקורות רבים ביהדות ונביא להלן דוגמא⁴¹:

ואמנם כי הנה בכל המצוות כבר כתבנו במקום אחר אשר הם בבחינת גוף ונשמה כי כל ברואי אלהינו יתברך שמו הם בבחינת גוף ונשמה ואפילו בעולמות העליונים כידוע, וכן התורה הלא הפשטות שבה היא בבחינת הגוף, והפנימיות והרוחניות שבה מרזי אלהינו יתברך שמו הוא בחינת נשמתה. וכן במצוות מעשיות כי עשיות המצוה גופה כמו הנחת תפילין וציצית וסוכה ואתרוג וכדומה, הם רק גוף המצוה, אבל העיקר בהם הוא הנשמה שבהם והוא המחשבה הטובה מה שהאדם מתקן דעותיו וכל גופו מול מצוה הזו, כמו בתפילין העיקר בהם כמו שאנו אומרים בלשם יחוד וכו' 'שהוא נגד הלב לשעבד בזה תאוות ומחשבות לבנו לעבודתו יתברך שמו ועל הראש שהנשמה שבמוחי עם שאר חושי וכחי כולם יהיו משועבדים לעבודתו' וכו', כי זה הוא העיקר בכל המצוות לעשות עצמו מרכבה לשכינה על ידיהם לראות ליישר לבבו ומדותיו ותאוות לבו לשם ה', כי כל הכוונה בהם לקרב אותנו לעבודתו, ומפורש אמרו חז"ל: 'הקב"ה ליבא בעי', דכתיב: 'זה' 'רא'ה ללבב', כי אין הקב"ה רוצה ורואה רק את הלב מה שנתקרב על ידי מצוה זו לאהבתו ויראתו והכנעת תאוות לבבו לדבר שחוצ' ממנו. וחז"ל אמרו: 'לא ניתנו המצוות אלא לצרף בהן את הבריות', כלומר לא תעלה על דעתך שאם תעשה המצוות בעשיית הגופנית לבד בלתי שימת המחשבה לכוון דעותיו על ידי מצוה זו להתקרב לבורא עולם על ידה ולהתרחק מדבר שאינו נוגע לעבודתו יהיה מצוה זו עולה כוון נכון לה', לא כן כי כל המצוות לא ניתנו רק לצרף בהן את הבריות כלומר לצרף ולחבר לבבם אל ה' לאהבה אותו ולירא ממנו ולחפוף בדביקתו, וגם לצרפם וללבנם מכל סיג שלא יעלה עליהם קטורת זרה להתקשר בתאוה וחמדה לדבר אחר שאינו נוגע אליו מממון ואשה ובנים, חוצ' מן המוכרח לעבודתו.

כל הנמצא בעולמנו בנוי מגוף ונשמה, וכן הדבר מופיע גם במצוות. שכאשר המעשה הוא הגוף והכוונה היא הנשמה. העיקר במצווה הוא לא המעשה אלא התיקון והצירוף הנגרם לאדם בעזרת קיום המצווה. אם כך בשעת קיום המצווה אנו צריכים לכוון ולהבין איזה חלק בעצמיותנו מתקנת המצווה. בעזרת הבנה זו אנו נמלא את התכלית השלימה והאמת של המצוות, שהיא ההתקרבות לבורא. הכוונה היא בעצם למען הבורא והפעולה היא למען תיקון

⁴¹ "באר מים חיים" פרשת תצוה - פרק כ"ז.

עצמיותנו וצירוף מדותינו. וכך אנו מחברים את האמונה התמימה ואהבת הבורא לעשייה למען הצירוף האישי כי צירוף זה הוא רצון הבורא בהורידו לנו את המצוות. דווקא בשעת עשיית המצווה נכוון למען ההתקרבות לבורא ולמען השלמת רצונו.

סיכום הגישה:

"לא נתנו המצוות אלא לצרף בהם את הבריות".⁴²

זהו המקור הבסיסי שממנו ינקנו את שלושת הגוונים ביחס לשאלה במה תורמת המצווה לאדם:

1. המצווה מזככת ומצרפת את האדם ומוציאה אותו ממדות וממחשבות רעות. שאם כך היא תורמת לנפשו של האדם.
2. המצווה מצרפת עליונים ותחתונים בעם ישראל והופכת אותם לאומה שלמה ולגוף אחד שיוכל להתקרב לקדושה ביתר קלות. אם כך היא תורמת צירופה של האומה.
3. המצווה ניתנה לנסות את ישראל. שעל ידי עשיית פעולות כאלו או הימנעות מפעולות אחרות תתאפשר נתינת שכר לעם ישראל. אם נעמיק ונעיין בשלושת גוונים אלו נבין שהם לא בהכרח סותרים זה את זה אלא יכולים להשלים זה את זה. זיכוכו האישי של האדם הוא שיגרום לצירופה של אומה שלימה שיצטרפו בה פרטים מזוככים. וכך בתור אומה שלימה ומזוככת תתאפשר קבלת השכר.

לאחר שהבנו באיזה חלק תורמת המצווה לאדם, ניסינו להבין כיצד היא תורמת לחלקים אלו. כדי להבין את עניין זה עיינו ברמב"ם וברמח"ל שינקו את גישתם מהגוונים דלעיל. נראה שמפרשים אלו ינקו את גישתם מגוון 1 ו-2 ולא מגוון 3. לדעת הרמב"ם המצווה היא הפעולה הקיצונית ועל ידי עשייתה נגיע לדרך האמצע. ולדעת הרמח"ל המצווה היא הפיכת הדברים הגשמיים לעליונים ורוחניים.

מתוך השאלה הקשה בדבר תועלת האדם במצוות הגענו להבנה עמוקה וחשובה בגישה זו וביהדות כולה. הבעיה שכל נמצא בעולם מורכב מגוף ונשמה. כמו שאנו מוצאים במהר"ל על המדרש, שמסביר הקב"ה שהחורבן הגיע אך ורק כי לא ברכו את ברכת התורה.⁴³ ומפרש המהר"ל שהעוון הגדול היה ההתמקדות בגוף. כלומר, בלימוד עצמו ולא בנשמה ובכוונה למען הבורא, שבפועל אלו הברכות. ובלי הכוונה והקשר לקב"ה העולם לא יוכל להתקיים ויהיה הכרח להחריבו. כמו כן גם במצווה, הפעולה היא הגוף והכוונה היא הנשמה - הפעולה

⁴² בראשית רבה פרשה מ"ד פסקה א'
⁴³ בהקדמה ל"יתפארת ישראל".

אמורה לגרום לנו את קבלת הטוב והתועלת האישית, אך הכוונה היא למען שמו יתברך. כשנבין שכל תכליתו היא הטוב נקיים את המצוות כדי לקדם את הטוב הזה, וממילא המעשה שהוא הגוף יושפע ויהפוך לטהור וזך.

עשייה למען האדם לא תפגום בעשייה למען הקב"ה אלא אדרבה היא ניסיון ההתחברות לרצונו ותכליתו האמיתית בעולם שהיא נתינת הטוב, כשנבין שהמעשה איננו רצונו, אלא קבלת הטוב היא רצונו, נקיים את המצווה למען רצונו, אך עם הבנת התועלת. רעיון זה מזכיר את ההבנה העמוקה של התפילה כפי שבאה לידי ביטוי במאמרו של הרב חרל"פ על התפילה:

כיוון שבאים להבנה עלייתה זו שהתפילה היא רק בגדר אמצעי כל מלואת חסרון והעדר ההוה, יכולים אנו להבין שטעות בידנו כשדימינו שהתפילה היא רק בגדר אמצעי להמדרש, ההפך הוא הנכון – המבקש הוא האמצעי לתפילה והתפילה היא התכלית.

מסביר הרב חרל"פ, שאנו לא משנים את רצון הבורא בבקשות אלא משנים את עצמנו על ידי החידוש וממילא השפעת הבורא היא על מצב שונה. יוצא אם כן שהבקשות הם רק הגוף והכלי לתכלית האמיתית היא שינוי המצב בעולם ושינוי עצמנו. ונחזור למצוות בדיוק כשם שנחת הרוח הגדולה של המלך היא לא בקבלת האוצרות אלא בשכר שמקבלים העם תמורת האוצרות כן אנו אמורים לכוון לתכלית זו שהיא קבלת הטוב דווקא מתוך אהבה לבורא.

לסיכום המאמר

מאמר זה כלל בתוכו הרבה רעיונות ואיתם הרבה מקורות וחיידושים, אולם נתמקד בעניין אחד המבקש לשפוך אור על הנושא כולו.

בהסתכלות ראשונית עומדות לפנינו שתי גישות הנראות שונות ומנוגדות כרחוק מזרח ממערב. מצד אחד המצוות צורך עליון הם, ההבנה אסורה כך גם המחשבה. המצווה אמורה להיעשות אך ורק כי זהו רצונו ומתוך גרימת נחת רוח מלפניו. מצד שני, המצוות צורך הדיוט הם. המצוה היא למען האדם בלבד. לזיכוכו, לתיקונו ולגרימת הטוב השלם והאמיתי.

ההבנה והמחשבה מחויבות המציאות הן, על מנת להבין את תפקודה ופעולתה של כל מצווה על האדם. אולם ככל שמעמיקים ונכנסים למעמקי הגוונים והגישות מתגלית לעיננו ההבנה האמיתית והיא השלמת גישה את חברתה לכדי גישה שלימה ואמיתית. כך גם בבואנו לחלוקת החומר הרב בין שתי הגישות נתערבבו הגישות השונות ובמקור אחד מצאנו פעמים רבות גוונים שונים הנראים מנוגדים זה לזה המתנגשים לכאורה זה עם זה.

כך במקורות המבטאים את הגישה שהמצוות צורך עליון נתקלנו ברעיונות המבטאים את עניין קבלת הטוב הנגרם לאדם במהות המצווה. ולהפך במקורות

המבטאים את הגישה שהמצוות צורך הדיוט התמודדו עם גוונים המבטאים את עניין העשייה מתוך ציוויו ולמען שמו. ונראה דוגמא אחת מיני רבות הממחישה את עניין זה⁴⁴:

ואופן התקרבות והדביקות לבורא עולם הוא רק על ידי התורה והמצוות, כי לא יעלה לשמים שיאו לראות שם את פני ה', רק על ידי התורה והמצוות של הקב"ה עשה ולא תעשה שהן רצונו יתברך שהוא רצה שזאת נעשה וזאת לא נעשה, והוא רצונו אחד מיוחד ממש מכל צד ומכל פינה כמו שביאר הרמב"ם ז"ל. ונמצא כאשר הוא מדבק הבל פיו שהיא נשמתו כי נפשו יוצאה בדברו לעסק התורה והתפילה, הרי מדבק כל כוחו הפנימית לאור ה' הנעלם בה שהיא רצונו יתברך. ואם עיני שכל לו, מרגיש טעם עריבות נעימת ידידת חיבת הקודש אשר בזה, עד שיערב למו על ידי זה מתיקת התורה והתפילה שהוא בחינת אתדבקות רוחא ברוחא באור אין סוף ברוך הוא יותר מכל חמדת חביבות חפיצות כל מחמדי עולם ותענוגיה, וכמו שאמר דוד: 'הַנְּחַמְדִים מִזֶּהב וּמִפֶּזֶב רָב וּמִתּוֹקִים מִדְּבַשׁ'.

במקור זה מרבה המחבר ומסביר את עניין תועלת האדם ולזיכוכו על ידי המצוות, והנה לקראת סוף דבריו מזכיר לפתע את עניין רצונו והעשייה אך ורק מתוך ציוויו.

בכדי להבין כיצד מתחברים גישות אלו ונמצאות אחת לצד חברתה נחזור לימי אדם הראשון: מספר מפרשים מסבירים, שחטאו הגדול של האדם הראשון באכילתו מעץ הדעת היא, ברצונו את ההבנה במקום האמונה. כלומר האמונה התמימה והעשייה ללא תנאי פינתה את עצמה לאמונה השכלית ולהבנה. התיקון הגדול התרחש כאלפי שנים לאחר מכן עת עמד עם ישראל בהר סיני והכריז 'נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע'. האמונה השכלית פינתה את עצמה לטובת האמונה ללא תנאי, התמימות קדמה להבנה. ואז באירוע זה, שבו עמד להתבטל עונשו של האדם הראשון הגיעה הנפילה השניה - חטא העגל. בחטא זה שוב ביקשו עם ישראל את המוחשי את ההבנה והראיה. שוב הקדימו את השכל על התמימות. שוב חזרו לחטא האדם הראשון.

סקירה היסטורית זו מגלה לנו אידיאל גדול החבוי ביהדות כולה, האמונה הראשונית היא האמונה התמימה. זהו אידיאל גדול המבטא עשייה אך ורק מתוך ציוויו ומתוך תמימות והתבטלות לדבר רוחני ועליון שאין אנו אמורים להבינו. אהבה מוחלטת לבורא היא המובילה לעשייה ללא תנאי והבנה, היא המובילה ל'נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע'. אולם אמונה זו אינה יכולה לעמוד לבד, היא אמנם

⁴⁴ ספר "באר מים חיים" פרשת תצווה - פרק כ"ז.

הבסיס אך היא חייבת את השכל כהבנה שיבנו על גביה. גם ה"נעשה" חייב את ה"נשמע". ובאמת גם אדם הראשון וגם עם ישראל לא החזיקו מעמד כשניסו להיתלות באמונה גרידא. כך גם במצוות. הבסיס חייב להיות שהמצוות צורך עליון הם, העשיה אמורה להיעשות אך ורק מתוקף ציווי מתוך אהבה והתבטלות ללא קץ ומתוך תמימות מליאה. אולם על גבי אמונה זו חייבים לבוא השכל וההבנה שיכוונו אותנו לפקידה של כל מצווה ולהתרוממותה בנפש האדם. כך נגיע לתכלית השלמה והיא השילוב של 'נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע'.

נחזור ונביט בשתי הגישות ונראה שכש"הנעשה" נשאר בפני עצמו הוא איננו יכול להתקיים והוא חייב את השילוב בגישה השניה בכדי לפתור את הבעייתיות הגדולה שבה. כך **כשנשארים באמונה התמימה** נפגשים עם הגישה שהמצוות צורך עליון הם, ופה נוצרת בעייתיות גדולה שהרי מצטייר לפתע חסרונו לכאורה של הקב"ה בעקבות צורכו למשהו. אולם כשחיברנו את האמונה עם הכלים השכליים שיש ברשותנו הגענו להבנה, שצורכו של הקב"ה הוא בעצם נתינת הטוב והשפע לעולמנו אנו. מתוך כך ממילא הבנו שלאמונה התמימה ללא תנאי חייבת להתלות הבנה שכלית שתאיר לנו באור אחר את תמימות זו. ולהפך, **כשמוסיפים להתבסס על האמונה השכלית** בלבד נפגשים עם הגישה שהמצוות צורך הדיוט הם, והבעייתיות הגדולה שנוצרת לפנינו היא העשיה האגואיסטית למען האדם. אולם כאשר על גב אמונה זו אנו מוסיפים את האמונה התמימה מבינים שהפעולה במצוות לטובתנו וצורכנו היא, היא האמונה התמימה והיא המכוונת לצורכו של הקב"ה. דבר זה אינו פועל בעשיה מתוקף צווי, אלא רק מתוך כיוון לתכליתו של הקב"ה שהיא נתינת הטוב. וממילא מכאן הבנו שבאמונה השכלית חייבות להתלות התמימות והכוונה, שתהפוך את המצווה לדבר שלם ואמיתי.

מהבנה זאת נבנה לעצמנו אידיאל ושאיפה גדולה בעשיית המצוות. כשאנו מקיימים את המצווה ננסה לשלב בין הנעשה לנשמע, ננסה להבין ולחקור בטעמה של המצווה דווקא כדי להגיע לאמונה התמימה וכדי לכוון לתכליתו שהיא נתינת הטובה.

ונזכה בעזרת המצווה שנמצאת בכל חלק ופרט בחיינו לבנות את יסוד זה של שילוב התמימות וההבנה.

סיום

לסיום הנני רוצה להדגיש עניין חשוב ומהותי שיוכל להתפרש שלא כראוי לאחר מאמר זה.

דווקא לאחר בניית אידיאל זה של שילוב "הנעשה לנשמע", דווקא לאחר התחקות במהות המצוות והנסיון להבין מעבר לאמונה תמימה, חייבים אנו לזכור דבר מהותי וחשוב בעוצמתה של המצוה.

צריכים אני להבין שכשאנו מתעסקים עם דברים עליונים ורוחניים לנו תמיד נגיע לנקודה בה אין הבנה. לעיתים איננו מבינים דברים עד שורשם העמוק והרוחני ולפעמים איננו מבינים אפילו את בסיס הענין. חוסר הבנה זו לא פוגע בכך שזה בערכם של דברים אלו שכותם הגדול הוא בכך ששורשם עליון לנו גם אם לא נגיע לשורש זה.

כך גם אם לא נגיע לטעם זה או אחר במצוה ולא נעמיק בשורשה, חייבים אנו לזכור שכוחה הגדול הוא בהיותה עליון לנו. גם כשלא נבין במצווה את כלל הכוונת המצויות בה היא תפעל את פעולתה ובמלא העוצמה. לפעמים אנו מוצאים דווקא אנשים המקיימים את המצוות מתוך זכות נפש ומסירות עצומה הם המשפיעים לאין ערוך מהמדקדקים ומהמתעמקים הגדולים ביותר. לכולנו זכור הסיפור על אודות הנער שהשתוקק רבות לזעוק את תפילתו אך לא ידע קרוא וכתוב. בהגיע יום הכיפורים שרק הנער את שריקתו ודווקא השריקה היא זו שפתחה את שערי שמים, שריקה זו שבטאה בתורה עוצמה ומסירות נפש אדירה השפעה לאין ערוך אף שלא באה תוך מערכת טעמים או הסברים רציונליים. איננו באים כעת לשלול התעמקותו של האדם בשורשי המצוות ומהותם אלא לחדד שהתעמקות זו חייבת לבוא לטובת ההתקרבות לבורא ומסירות הנפש ולא כתחליף לה. גם האדם שמעצם טבעו ותכונתו זקוק להתעמקות זו, איש איש כפי מדרגתו, אסור לו לשכוח שדברים אלו עליונים הם לו וכוחם בהוויתם, ולא הוא הנותן להם את כוחם.

התעסקות בעניין זה אנו מוצאים במסכת ברכות⁴⁵ כאשר בא ישעיהו לבקר את חזקיהו החולה ומבשר לו על מותו הקרוב כתוצאה מכך שלא עסק בפריה ורביה. מתגונן חזקיהו בטענה שעל פי הכוכבים יצאו לו בנים שאינם מעולים ולכן העדיף שלא להולידם. אומר לו ישעיהו את המשפט הבא "בהדי כבשי רחמנא למה לך? מאי למפקדת אבעי לך למעבד ומה דניחא קמה קודשא בריך הוא דעביד" כלומר מה לך עם סתרו של הקב"ה? מה שצווה אותך בענין פריה ורביה עליך לעשות ומה שנוח בעיני ה' שיעשה.

⁴⁵ בדף י' עמוד א'.

יש מקומות בהם אסור לנו להתערב. יש עולמות שם השכל לא יכנס לעולם, ובמקומות אלו באה לכדי בטוי האמונה. שם תתפרץ מסירות הנפש והאהבה לבורא. שם ניבחן עד כמה זכה ותמימה עבודתנו. אומרת הגמרא בחולין⁴⁶:

‘אָדָם וּבְהֵמָה תוֹשִׁיעַ ה’ אמר רב יהודה אמר רב אלו בני אדם
הערומים בדעת ושמים עצמם כבהמה.

כלומר השאיפה והמדרגה העליונה היא תחכום ודקדוק השכל (ערומים בדעת) לצד הפשטות והתמימות (בהמה).

נסיים בתפילה ובשאיפה שהדקדוק בלב המצווה והתעמקות במהותה לא יפגע במסירות הנפש ובתעצומותיה, לא יפגע בפשטות ובענווה אלא רק ילבה אתם. ונזכה להיות אנשים כאלו היודעים לשים עצמם כבהמה ואז נזכה לסיום הפשוט ‘תוֹשִׁיעַ ה’.

⁴⁶ דף ח' עמוד ב'.